

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta

Diplomová práce

LICHVA JAKO PROBLÉM SOCIÁLNÍ PRÁCE

Autor práce: Bc. Barbora Hadravová

Vedoucí práce: prof. Tomáš Machula, Ph.D., Th.D.

Studijní program: Etika v sociální práci (KS)

2022

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích dne 20.03.2022

Děkuji prof. Tomáši Machulovi, Ph.D., Th.D., a Mgr. Heleně Machulové, Ph.D., za odborné vedení, cenné rady, podněty a čas, který mi věnovali v průběhu zpracování této diplomové práce.

Obsah

Úvod.....	6
1. Lichva jako pojem.....	7
2. Historie lichvy.....	8
2.1. Lichva ve Starém zákonu	8
2.2. Lichva ve starověku.....	8
2.2.1. Starověké Řecko.....	9
2.2.2. Starověký Řím.....	9
2.3. Středověké pojetí lichvy	10
2.3.1. Usurární doktrína církve.....	10
2.3.2. Vliv římskoprávních škol	12
2.3.3. Výjimky z usurární doktríny církve	12
2.3.4. Specifické postavení židů.....	13
2.3.5. Vnímání lichvy v Čechách	14
2.4. Proměna vnímání úroků a lichvy s nástupem novověku	14
2.4.1. Proměna křesťanského pojetí úroků.....	14
2.4.2. Pojetí úroků z pohledu novověkých filosofů.....	15
2.4.3. Zákonná regulace lichvy	16
3. Současná podoba lichvy.....	19
3.1. Peněžní lichva bez licence či smlouvy	19
3.2. Poskytování práce.....	20
3.3. Nájemní lichva.....	20
3.4. „Legální“ obchod.....	21
3.5. Spotřebitelská lichva.....	21
3.6. Vymáhané výživné	22
3.7. Vliv pandemie Covid-19 na výskyt lichvy	22
4. Zadlužení a předlužení jako sociální událost	24
4.1. Dluh	24
4.1.1. Fáze dluhu	25
4.1.2. Exekuce	26
4.2. Charakteristika zadlužení a předlužení, dluhová spirála	27
4.3. Příčiny a důsledky předlužení.....	28
4.3.1. Nezaměstnanost.....	29
4.3.2. Zhoršený zdravotní stav	29
4.3.3. Nedostatky ve finanční gramotnosti.....	29
4.3.4. Sociálně patologické jevy.....	30
4.3.5. Snížená kvalita bydlení	30
4.3.6. Chudoba a sociální vyloučení	30
4.3.7. Ohrožení rodiny.....	31
4.4. Specifika daná pandemií onemocnění Covid-19	31
5. Možnosti řešení předlužení	32
5.1. Zákonné instituty k řešení předlužení.....	33
5.1.1. Institut oddlužení fyzických osob (insolvence).....	33
5.1.2. Milostivé léto.....	35
6. Dluhové poradenství	37
6.1. Nároky na sociálního pracovníka	38
6.2. Proces dluhového poradenství	38
6.3. Teoretická východiska sociální práce s předluženým klientem	39
6.4. Metody dluhového poradenství v ČR.....	40

6.5. Etické aspekty dluhového poradenství.....	42
Závěr	44
Seznam použitých zdrojů.....	46
Seznam použitých zkratek	53

Úvod

Tématem diplomové práce je široká problematika lichvy v kontextu etiky a sociální práce. Jako sociální pracovník Úřadu práce ČR jsem se s tímto jevem ve své praxi setkávala. Osoby žijící v sociálně vyloučených lokalitách mají omezené možnosti, zdroje i kompetence a mají tak vyšší předpoklad stát se oběťmi lichvářského jednání ze strany svých pronajímatelů, zaměstnavatelů i ze strany svých rodinných příslušníků. Ráda bych se tak tomuto tématu věnovala z širší perspektivy, než je pouze sociální práce, a to komplexně z pohledu dějin, filosofie, teologie, práva a sociální práce.

Lichva je fenomén starý po tisíce let, přičemž v čase došlo k mnohým proměnám jeho definice. I přes odlišné vnímání úroků v průběhu dějin však s sebou pojem lichva nese nádech něčeho nemravného a špatného. V úvodu své práce se tak zaměřuji právě na odlišné vnímání lichvy v historicko-filosofickém kontextu, velká část je věnována zejména středověké usurární doktríně církve, kdy bylo kanonickými zákony zakázáno jakékoliv půjčování peněz na úrok. Pozornost je věnována i specifickému postavení židů ve středověké společnosti, kteří neměli přístup k půdě ani řemeslům a poskytování půjček na úrok tak bylo jednou z mála možností, jak se židé mohli v dané době uživit. S nástupem novověku se ve společnosti začíná prosazovat humanismus a renesance a církevní zákazy týkající se úroků začínají být zpochybňovány. Současně dochází k proměně společnosti a rozvoji obchodních vztahů a s tím spojeným oběhem peněz, což má za následek potřebu vymezení těchto vztahů prostřednictvím světského práva. V práci tak jsou představeny nařízení, patenty a zákony, které na našem území vymezovaly, jaké obchodní jednání je lichvou a odporuje tedy „Bohu i právu“.

V další kapitole se snažím rozkrýt lichvu a její podoby v současné české společnosti. Český právní řád taxativně nevymezuje lichvu ve smyslu hranice úrokové sazby, ale definuje ji jako jev, ve kterém dochází ke zneužití ekonomické nebo sociální převahy. Snažím se tak definovat jednotlivé podoby lichvy, jak se v České republice vyskytuje, a to i s ohledem na proměny společnosti související s pandemií onemocnění Covid-19.

Jelikož jedním z ekonomických důsledků lichevního jednání je i zadlužení a s tím související ekonomické problémy, zabývám se problematikou zadlužení, resp. předlužení, jakožto sociální události, která má vliv na sociální fungování jednotlivce i celých rodin. Jsou tak definovány příčiny a důsledky předlužení a nastíněna možná řešení, a to z rovin státu, obcí a v rámci odborného sociálního poradenství se zaměřením na dluhovou problematiku. Ráda bych nastínila specifika dluhového poradenství v sociální práci a identifikovala i ty metody sociální práce, které jsou využitelné v případě práce s oběťmi lichevního jednání.

Cílem mé diplomové práce je komplexní zhodnocení fenoménu lichvy v naší společnosti, tedy identifikovat, jakým způsobem v průběhu dějin docházelo k proměně vnímání toho, co lichva je a co není, jaké má důsledky na společnost a její sociální fungování. Současně by měly být charakterizovány možnosti sociální práce s oběťmi lichvy a předluženými jedinci či rodinami.

1. Lichva jako pojem

Dle Ottova slovníku naučného se lichvou míní takové jednání, kde jedna strana těží z nesnázi či lehkomyšlnosti strany druhé a obohacuje se ziskem, který je nepoměrný k poskytnuté službě. Lichvou je zde myšleno i takové jednání, kdy zaměstnavatel zkracuje dělníka na mzdě, prodej pozemků za přemrštěnou cenu či naopak výkup zemědělských plodin za cenu nepoměrně nízkou.

Slovo lichva je slovanského původu, přímo se nabízí příbuznost se slovem „lichý“, ve významu nerovný, nesprávný, v tomto významu by tedy slovo lichva mělo negativní konotace ve smyslu výtěžek bez práce, bez právního důvodu¹. Vřešťál dále zmiňuje nápadnou podobnost s německým slovem „liehen“, dříve „lihen“, tedy půjčit (si). V tomto smyslu je význam slova lichva neutrální, bez negativního podbarvení jako v předešlém případě. Lichva bývá také nazývána úžerou, původem z latinského „usura“, což znamená úrok, užívání, půjčka.²

Latinský termín usura označující lichvu původně znamenal jakýkoliv úrok získávaný za půjčku v penězích nebo v určených věcech. Pejorativní nádech slova ve smyslu dnešní lichvy získal až ve středověku, kdy církev úroky z půjček omezovala až zapovídala. Lichva byla definována jako neprávem nabytý zisk – *Lichvou a nadbytkem nazýváme vše, při čemž bylo obdrženo více, než bylo dáno, případně Vše, co žádáme navíc, je lichva.*³

V průběhu 16.–17. století dochází ke změně vnímání úroků z půjčky, zejména s ohledem na rozmach mezinárodního obchodu, v průběhu tohoto období tak dochází k postupné snaze lichvu charakterizovat a stanovit přípustnou výši úroku, přičemž pravidla pro výši úroku se výrazně měnila. Na konci 19. století se pak význam lichvy postupně proměňuje, mizí její jednoznačná souvislost se smlouvou o půjčce a je vnímána nejen jako nepřiměřené obohacení při uzavírání smluv, ale do popředí se dostává sociální statut obou stran smlouvu uzavírajících, kdy ekonomicky silnější strana zneužívá postavení druhé, která je ekonomicky slabší.⁴

¹ Srov. Heslo Lichva, in: *Ottův slovník naučný*, sv. 16, s. 11–14.

² Srov. Vřešťál, A. *Lichva a úrok ve světle mravouky katolické*, s. 8.

³ Le Goff, J. *Peníze a život: Ekonomika a zbožnost ve středověku*, s. 22.

⁴ Srov. Koudelka, L. *Lichva: trestný čin a společenský jev*, s. 5.

2. Historie lichvy

Lichva, ve smyslu půjčování na úrok, je pravděpodobně stará jako samo lidstvo, nejstarší zmínky pocházejí již z doby 3 000 př. n. l., a to v Chamurappiho zákoníku. V této kapitole je představen vývoj lichvy v průběhu dějin, a to od doby možíšovského zákonodárství.

2.1. Lichva ve Starém zákonu

Jedny z prvních písemných zmínek o lichvě lze nalézt v Bibli, konkrétně ve Starém zákonu. Ve starozákonních textech bylo zakázáno vymáhání úroku jakožto nástroje u chudého, který si půjčoval v nouzi, protože neměl být navíc zatížen i úroky. Zároveň z nich však vyznívá jakási dvojakost ve smyslu toho, komu je půjčováno.

V knize Exodus je vysloven zákaz půjčky s úrokem: *Jestliže půjčíš stříbro někomu z mého lidu, zchudlému, který je s tebou, nebudeš se k němu chovat jako lichvář, neuložíš mu úrok* (Ex 22,24), obdobně v knize Leviticus stojí: *Když tvůj bratr zchudne a nebude moci vedle tebe obstát, ujmeš se ho jako hosta a přistěhovalce a bude žít s tebou. Nebudeš od něho brát lichvářský úrok, ale budeš se bát svého Boha. Tvůj bratr bude žít s tebou. Svě stříbro mu nepůjčuj lichvářsky, na poskytované potravě nechtěj vydělávat.* (Lv 25,35–37). V obou těchto textech se hovoří pouze o bratru, ve smyslu bratru ve víře. Cizincům lze půjčovat na lichvářský úrok, jak jednoznačně vyplývá z knihy Deuteronomium: *Svému bratru nebudeš půjčovat na úrok, na žádný úrok ani za stříbro ani za pokrm ani za cokoli, co se půjčuje na úrok. Cizinci můžeš půjčovat na úrok, ale svému bratru na úrok půjčovat nesmíš, aby ti Hospodin, tvůj Bůh, požehnal ve všem, k čemu přiložíš svou ruku na zemi, kterou jdeš obsadit.* (Dt 23,20–21). Bratrem je míněn soukmenovec, Izraelita. Ten byl před lichvou starozákonními texty chráněn, na cizince se však zákon nevztahoval, resp. přímo předpokládal skutečnost, že za zápůjčku budou žádané úroky. Obdobně jestliže žid byl nucen půjčit si od cizince, bylo jeho povinností lichvu zaplatit.⁵

O lichvě se zmiňuje i Ezechiel, který na adresu násilníků prorokuje: *Je-li někdo spravedlivý a jedná podle práva a spravedlnosti, ... nepůjčuje lichvářsky a nebere úrok, odvrací se od bezpráví, vykonává pravdivý soud mezi mužem a mužem, řídí se mými nařízeními, zachovává mé řády a jedná věrně, takový spravedlivý jistě bude žít, je výrok Panovníka Hospodina. Pokud však zplodí syna rozvratníka, který bude prolévat krev a dopouštět se proti bratru čehokoli z těchto věcí ... půjčovat lichvářsky a brát úrok, bude žít? Nebude žít; dopouštěl se všech těchto ohavností, jistě zemře, jeho krev bude na něm.* (Ez 18,5–13).

Lichva tak byla starozákonními texty židům zakázaná, ale pouze ve vztahu k bratrům, k vlastní komunitě – Izraelitům a ostatním na půdě, kde žili Izraelité. K cizincům byla lichva povolena, cizinec byl prakticky nepřítel. S ohledem na další vývoj historie po rozmachu křesťanství se tak židé stanou ztělesněním pojmu lichvář, neboť křesťanské zákazy se na ně nevztahovaly.

2.2. Lichva ve starověku

S rozvojem peněžních a úvěrových vztahů vzrůstala ve starověkých státech společenská diferenciaci, která byla podkladem pro odsuzování lichvářských věřitelů. S tímto jevem se pojí i vznik prvních právních norem regulujících úvěrové vztahy v souvislosti s mírou úroku z nich vyplývajících.

⁵ Srov. Vřešťál, A. *Lichva a úrok ve světle mravouky katolické*, s. 10–11.

2.2.1. Starověké Řecko

Ve starověkém Řecku poskytovali úvěry nejen jednotlivci, ale i chrámové banky. Výše úroku nebyla starořeckým zákonodárstvím směřodárně dána, úvěrové vztahy, natož výše úroků z nich vyplývajících, nebyly zákonnými předpisy nijak výrazně upraveny.⁶ Významné v této historické epoše jsou zejména Solónovy zákony, které se vyznačují vysokou mírou liberalismu v míře úroků. Uvedené je spojeno s hospodářským úpadkem některých vrstev svobodného obyvatelstva, kdy pro neschopnost splácet bylo běžnou praxí zotročení dlužníka.

Řeční filosofové se ekonomickými vztahy zabývali ve svých dílech a lichvu jako takovou odmítali. Platón (427–347 př. n. l.) se vymezil ve vztahu k lichvě v díle *Ústava* (*Politeia*). Platónův ideální stát by měl být složen ze tří společenských vrstev – vládců, strážců a pracujících. Soukromé vlastnictví mělo být umožněno pouze pracujícím, neboť vlastnictví majetku vede k rozkladu morálních hodnot a v případě vládců či strážců by tak mohly být upřednostňovány osobní zájmy před zájmy státu. Ve svém díle kritizuje oligarchii, kdy vláda je zakládána na jmění, v důsledku čehož pak vládců nechťejí přijímat zákony na ochranu jmění ostatních.⁷ Takto z něj mohou profitovat, stávat se bohatšími a váženějšími, na straně druhé však vytvářejí žebráky: *A ti peněžníci jsou skrčeni a dělají, jako by těchto ani neviděli, ale kdykoli se jim poddá někdo z ostatních, zahadlem peněz ho zraňují, a získávají z původní jistiny mnohonásobné úroky, dělají obci mnoho trubců a žebráků.*⁸

Významnou měrou k vnímání peněz a obchodu přispěl Aristotelés ze Stageiry (384–322 př. n. l.). Na rozdíl od Platóna považoval soukromé vlastnictví za zcela přirozené a ve smyslu ke zřízení státu i účelné, neboť vede k pokroku. Peníze vnímal jako prostředek směny, směna ve smyslu nákupu tak v jeho pojetí byla přirozeným použitím peněz. Jako nepřirozené však vnímal hromadění peněz, výdělek peněz formou půjčky na úrok pak považoval za obzvláště zavrženíhodný. Jakékoli půjčování peněz bez ohledu na výši úroku označoval jako nepřijatelnou lichvu. Protože peníze nelze přímo spotřebovat, nazval je Aristotelés neplodnými, neboť samy o sobě nemohou plodit další bohatství. Půjčování peněz na úrok se tedy příčí přírodě, neboť tím dochází k nepřirozenému množení peněz z peněz a tím vlastně zneužití peněz samotných.⁹ Tento argument o neplodnosti peněz a s tím spojené nepřirozenosti půjčování na úrok byl následně hojně využíván i v průběhu středověku.

2.2.2. Starověký Řím

Úroková legislativa ve starověkém Římě byla spojována se Zákonem dvanácti desek (5. století př. n. l.), který mimo jiné zahrnoval i výši úrokové míry. Úrok měl být ve výši poměrné části 1/12 z každého celku, nicméně z dostupných pramenů nelze jednoznačně vyvodit, za jaké časové období měl tento úrok náležet. Dle Urfuse je výše úrokové míry založená tímto zákonem z dnešního pohledu naprosto nevypovídající, neboť by mohla být ve výši 1 %, 10 %, 12 % či dokonce 81,3 %. S ohledem na vysoký podíl tzv. naturálních úvěrů je však pravděpodobné, že úrok byl placen měsíčně a jeho výše dosahovala vysokých částek, které mohly vést ke zdvojnásobení původního úvěru.¹⁰ Obdobně jako ve starověkém Řecku docházelo i v Římě v případě nemožnosti splatit úvěr

⁶ Srov. Urfus, V. *Právo úvěr a lichva v minulosti*, s. 10–11.

⁷ Srov. Platón, R. VIII, 555b–555d.

⁸ Tamtéž, 555e.

⁹ Srov. Stroukal, D. *Aristotelés – soukromé vlastnictví a peníze* [online].

¹⁰ Srov. Urfus, V. *Právo úvěr a lichva v minulosti*, s. 13–15.

k zotročení dlužníka. Tato možnost však byla výrazně omezena nařízením konzula Poetelia roku 326 př. n. l. V případech, kdy měl být dlužník prodán do trvalého otroctví, musel o tomto rozhodovat soud.¹¹ Zvláštní institut římského práva byl tzv. *fenus nauticus*, což byl zvláštní druh půjčky na nákup zboží určeného k námořní přepravě. Vzhledem k vysokému riziku nesplacení půjčky (úvěr byl splacen pouze tehdy, jestliže loď úspěšně doplula do cíle) se tento druh úvěru vyznačoval vysokým úrokem. V roce 357 byl vydán *lex Duilia Meneia*, který přinesl nové ustanovení o úrocích. Obsahem tohoto zákona byla zřejmě možnost udělit v případě lichvy soukromé sankce ve formě pokuty. Na konci republiky byl zákonný úrok stanoven ve výši 12 %.

Na konci starověku došlo k dalšímu omezení výše zákonné úrokové sazby, v 6. století za vlády císaře Justiniana byla nejvyšší hranice úroku pro půjčky stanovena ve výši 6 % ročně, pro *fenus nauticum* byly úroky omezeny na 12 % ročně. Úrokové sazby pak byly navíc odlišeny i podle toho, jaké skupiny obyvatel smlouvy uzavíraly.¹² Toto omezení výše povoleného úroku bylo zřejmě ovlivněno již nastupujícím křesťanstvím.

2.3. Středověké pojetí lichvy

Ve středověkém vnímání lichvy má rozhodující vliv rozmach křesťanství. Církev v životě člověka měla v této době mocenské postavení. S nástupem křesťanství dochází k proměně vnímání úvěrových vztahů a lichvou je z pohledu církevních představitelů nazývána jakákoliv půjčka na úrok. Souhrn morálních a etických zásad týkajících se lichvy se tak stal jádrem tzv. *usurární doktríny* církve. Jádrem této nauky jsou zejména představy odvozené od katolické věrouky, která se opírá o biblické výroky.¹³

2.3.1. Usurární doktrína církve

V novozákonních textech se půjčka a z ní plynoucí úroky vyskytují v několika evangeliích. Zajímavé je podobenství o hřivnách, ze kterého by se dalo vyvodit, že lichva, ve smyslu úroků, byla povolena: *Přistoupil i ten, který přijal jednu hřivnu, ... Bál jsem se, a proto jsem šel a ukryl tvou hřivnu v zemi. ... Jeho pán mu odpověděl: Služebníku špatný a líný, věděl jsi, že žnu, kde jsem nezasel, a sbírám, kde jsem nerozsypal. Měl jsi tedy dát mé peníze peněžníkům, abych přišel a to, co mi patří, si vybral s úrokem.* (Mt 25,24-27). Podle Vřešťála je však tato domněnka mylná, neboť příčinou zápůjčky nemá být zisk, ale láska k bližnímu a snaha mu pomoci. A jelikož království Boží není omezené na jeden národ či zemi, mizí tak starozákonní rozdíl mezi bratrem a cizincem.¹⁴

Apoštol Lukáš ve svém evangeliu zcela jasně odmítá vztah k penězům coby majetku: *žádný sluha nemůže sloužit dvěma pánům. Neboť jednoho bude nenávidět, a druhého milovat, k jednomu se přidá, a druhým pohrdne. Nemůžete sloužit Bohu i majetku.* (Lk 16,13).

Církev vede věřící k tomu, aby poskytovali pomoc svým bližním. Půjčování peněz či jiného zboží je pro křesťana aktem milosrdenství, kdy má pomáhat lidem potřebným na okraji společnosti, aniž by měl mít zisk. V tomto smyslu pojednává například evangelium dle Matouše: *... Tomu, kdo tě žádá, dávej, a k tomu, kdo si od tebe chce půjčit, se neobracej zády...* (Mt 5,42).

V Lukášově evangeliu se pak objevuje jasná zpráva odmítající lichevní praktiky: *Ale milujte své nepřátele; číňte dobře, půjčujte a nic nečekejte zpět. ...* (Lk 6,35).

¹¹ Srov. Koudelka, L. *Lichva: trestný čin a společenský jev*, s. 9.

¹² Srov. Urfus, V. *Právo úvěr a lichva v minulosti*, s. 16–20.

¹³ Srov. Urfus, V. *Právo úvěr a lichva v minulosti*, s. 24–25.

¹⁴ Srov. Vřešťál, A. *Lichva a úrok ve světle mravouky katolické*, s. 12–13.

Křesťanství stavělo své názory na lichvu nejen na biblickém odmítání úroků, ale i na argumentech antických filosofů. V raném křesťanství na konci starověku bylo provozování lichvy zakázáno nejprve klerikům, což bylo stvrzeno nejprve církevním sněmem v Arles (r. 314), později církevním sněmem v Nikaji (r. 325), kde byl stanoven zákaz půjčování na úrok všem duchovním osobám. Postupně byl zákaz lichvy rozšířen i laikům při synodě v Clichy (r. 626). Plošný zákaz lichvy byl ve franském království vydán císařem Karlem Velikým v Admonitio generalis vydaném roku 789 v Cáchách.¹⁵ Úvěr v tomto případě nebyl vnímán jen jako finanční transakce, ale tento předpis směřoval i proti lichvě spojené s půjčováním obilí k setí a proti vztahům závislosti mezi drobnými a velkými hospodáři, svým způsobem se tak jednalo o určitý druh sociální reformy.¹⁶

Zákaz lichvy získal na významu od 12. století, kdy došlo k výraznému rozvoji peněžního hospodářství v souvislosti se vznikem měst. V tomto období dosahovala církev ve svém boji proti lichvě vrcholu. Kanonické právo se snažilo potlačit rozvoj lichvy a usurárním učením se zabýval každý z dlouhé řady církevních koncilů – druhý lateránský (1159), třetí lateránský (1179), čtvrtý lateránský (1215), druhý lyonský (1274), viennský (1311).¹⁷

V roce 1140 byl vydán Gratiánův dekret, který je sbírkou církevních textů tvořící část kanonického práva. Tím se usurární učení církve, které původně bylo zejména jejím etickým postojem, stává pevně formulovanou a zakotvenou právní normou tehdejší společnosti. Za lichvu bylo považováno vše, co bylo požadováno nad poskytnutý úvěr a hříchem nebylo jen přijímání takového plnění, ale hříšná byla i pouhá myšlenka na zisk. Lichva byla potírána a jakýkoli zisk z ní plynoucí musel být navrácen tomu, od koho byl obdržen.¹⁸

V období 12.–13. století, po čtvrtém lateránském koncilu, kterým byla věřícím stanovena povinnost pravidelně se zpovídat, začaly vznikat příručky pro zpovědníky, které se mimo jiné zabývaly i hříchem lichvy. V tomto období také začíná lichvář vystupovat v exemplech, což jsou krátká vyprávění, která byla obvykle součástí kázání a která měla poukázat na hříšnost lichvářského jednání. Kázání bylo v průběhu středověku zprostředkovatelem víry, jehož prostřednictvím se Bůh obrací na všechny své věřící a promlouvá k nim. Obsah těchto exempel je obdobný – bohatý lichvář, jemuž jeho zlato či peníze nemohou pomoci, se nachází ve smrtelné agonii a dovolává se démonů, je následně pohřben v pekle.¹⁹ Lichva byla vnímána nejen jako zločin, ale i jako hřích proti čtvrtému přikázání „Nepokradeš“. Lichvář je vnímán jako zloděj, jelikož úrok není z pohledu církve ničím jiným než kupováním času, uplynuvší doby mezi výpůjčkou a její splátkou. Čas však patří pouze Bohu a lichvář si tak přivlastňuje Boží majetek. Lichvář vydělává i ve spánku, bez vlastní práce, což je zcela v rozporu s Božím záměrem: *V potu své tváře budeš jíst chléb ...* (Gn 3,19).

Ve 13. století vzrůstá touha společnosti po spravedlnosti. Hospodářství se stává složitější, role peněz se mění a základem počínajícího tržního hospodářství je odpovídající cena a odpovídající výdělek. Lichva je tak vnímána nejen jako krádež, ale i jako hřích proti spravedlnosti a přirozenosti, lichvář se tak provinuje chamtivostí a leností.²⁰ Tomáš Akvinský (1225–1274) jako představitel vrcholné scholastické

¹⁵ Srov. Koudelka, L. *Lichva: trestný čin a společenský jev*, s. 10–11.

¹⁶ Srov. Urfus, V. *Právo, úvěr a lichva v minulosti*, s. 27.

¹⁷ Srov. Le Goff, J. *Peníze a život: Ekonomika a zbožnost ve středověku*, s. 21.

¹⁸ Srov. Urfus, V. *Právo, úvěr a lichva v minulosti*, s. 28.

¹⁹ Srov. Le Goff, J. *Peníze a život: Ekonomika a zbožnost ve středověku*, s. 12–15.

²⁰ Srov. Le Goff, J. *Peníze a život: Ekonomika a zbožnost ve středověku*, s. 24.

filosofie založil svůj výklad lichvy na Aristotelově učení, byť ve svém učení se od Aristotelova vnímání peněz odchýlil. Zatímco Aristotelés brojil proti lichvě z hlediska účelu peněz, které jsou prostředkem směny, Tomáš Akvinský vycházel ze skutečnosti, že peníze jsou spotřebního charakteru. Jelikož se peníze spotřebovávají svým použitím, je nesprávné požadovat za jejich prodej další peníze, neboť by tak cena byla dvojnásobná – za jejich podstatu a za jejich užívání – což je dle Akvinského porušení spravedlnosti.²¹ V jeho pojetí lze již nalézt drobné odchylky od přísných církevních restrikcí, kdy odlišně vnímal případný úrok v případě obchodu, a to přiměřený úrok, který sloužil jako náhrada mzdy obchodníka k obživě, případně poskytování peněz obchodníku za tím účelem, aby tento s nimi mohl obchodovat. V tomto případě dle Akvinského nešlo o úrok ve smyslu lichvy, ale o spravedlivou cenu, ve druhém případě pak o náhradu za rizika ztráty majetku.²²

2.3.2. Vliv římskoprávních škol

Problematické poskytování úroků z půjček se zabývaly také středověké římskoprávní školy, které se na lichvu dívaly optikou starověkého Říma. Úrok z pohledu římského práva nebyl lichvou, jak je již řečeno výše, římské zákony úroky nezakazovaly. Omezení lichvy tzv. Justinianovými zákony bylo zřejmě ovlivněno již nastupujícím křesťanstvím.

Glosátoři ve svých dílech církevní usurární doktrínu ignorovali a prosazovali římské obligační právo a možnost vymáhání splnění závazků žalobou. Jejich činnost však nebyla nijak odloučená od tehdejší kultury a zřízení, a proto docházelo k vzájemnému ovlivňování glosátorské římskoprávní školy s kanonickými zákony. Sama glosa významně přispěla k vypracování pojmu *interesse*, což je definováno jako škoda na majetku věřitele způsobená prodlením při splácení půjčky. Na základě glosátorské nauky následně došlo v kanonickém pojetí lichvy například k odlišnému vnímání úroků z prodlení v souvislosti s náhradou škody.

Teprve postglosátoři – bartolisté – ve 14. století usurární učení církve ve svých dílech akceptovali a dávali mu ve svých pojednáních i přednost před římským právem. Bartolus, podle něhož jsou jeho následovníci nazýváni, byl italský profesor práva a významný právník. U Bartola již lze zpozorovat plnou akceptaci kanonické usurární doktríny, která je vnímána jako součást platného práva. Půjčku definuje v souladu s církevním učením jako bezúplatný vztah, nicméně konkrétně definoval náhradu škody a obhajoval tzv. *interesse*, tedy jistou formu náhrady škody za prodlení, kdy věřitel nemohl disponovat se svými prostředky z důvodu jejich pozdního vrácení.

Postupem času se nauka glosy a postglosátorů stává jakýmsi kamenem, který obrušuje ostré hrany kanonické usurární doktríny, oproti tomu kanonické právo svým působením postupně etizuje římskoprávní myšlení.²³

2.3.3. Výjimky z usurární doktríny církve

Přísné kanonické zákony, které za lichvu označovaly jakékoli úroky, vedly nepřekvapivě k široké škále složitých a neprůhledných finančních smluv, které byly konstruovány tak, aby se vyhnuly obvinění z lichvy a zároveň umožňovaly věřitelům účtovat úroky.²⁴

Od začátku církevních zákazů se obchodníci pokoušeli vyčlenit komerční právo do samostatného odvětví mimo tzv. civilní právo, které bylo usurární doktrínou značně

²¹ Srov. Shockley, M. *Some history of economic thought on usury: Aristotle, Aquinas, and Calvin* [online], s. 35.

²² Srov. Koudelka, L. *Lichva: Trestný čin a společenský jev*, s. 18–19.

²³ Srov. Urfus, V. *Právo, úvěr a lichva v minulosti*, s. 37–43.

²⁴ Srov. Alves A. A., Moreira J. M. *The Salamanca School*, s. 74.

limitováno a ve středověkém pojetí se civilní právo dalo vnímat jako totožné s právem kanonickým. Každý obchodní vztah je ze své podstaty ziskový, a proto zákazy jakéhokoliv úroku výrazně brzdily rozvoj obchodních vztahů. Obchodníci tak argumentovali tím, že účel jejich úvěru není spotřební povahy, protože částky peněz vkládají do obchodu a následně je přeměňují v zisk např. směnou zboží. Taková půjčka by se tak měla řídit jinými pravidly než ta určená k zabezpečení základních životních potřeb dlužníků. Postupem času tak i ze strany církve začaly být obchodní půjčky vnímány jinak a bylo tolerováno, že nepodléhají přísným církevním restrikcím. Tomáš Akvinský sám obhajuje práva obchodníků, kdy úrok vnímá jako formu mzdy věřitele, jestliže zisk není konečným účelem, ale slouží k zajištění obživy obchodníka a jeho rodiny.²⁵

Dalším způsobem sloužícím k vynětí obchodních vztahů z usurární doktríny bylo podřazení smluvních vztahů jiným institutům, než byla smlouva o půjčce. Takovým byl například *fenus nauticum*, tedy úvěr k zakoupení zboží určený k zámořskému obchodu. Vzhledem k vysokému riziku spojenému s tímto druhem obchodu byl úvěr na úrok tolerován, to i s ohledem na skutečnost, že půjčka nesloužila k zajištění základních potřeb dlužníka. S ohledem na církevní zákazy se však nehovořilo o půjčce, ale o pojištění investované částky. Další výjimkou byly renty, kdy věřitel si za určitou částku koupil od dlužníka pravidelnou rentu, v tomto případě se hovořilo o kupní smlouvě. Dalším takovým obchodním vztahem vyňatým z církevních restrikcí byla úschova, kdy věřitel svěřil dlužníkovi do úschovy určitý obnos na předem danou dobu, po uplynutí této lhůty byla dlužníkem věřiteli vyplacena částka vyšší. Určitým obcházením usurární doktríny byly i směnky, které byly chápány jako cenný papír, dlužník musel od věřitele vykoupit směnku zpět, byť za vyšší cenu, než ji původně prodal.²⁶

Zcela legálními byly v době středověkých církevních zákazů úroky z prodlení a náhrada škody za nedodržení předem sjednaných smluvních podmínek. Tohoto bylo lichváři zneužíváno, smlouvy byly sepisovány tak, že obě strany již při jejím uzavírání předpokládaly nedodržení termínu splatnosti, který byl účelně stanoven kratší.

Zcela specifické postavení měly ve středověku židé, na které se církevní zákazy nevztahovaly, a poskytování půjček na úrok tak u nich bylo tolerováno.²⁷

Postupně byly obchodní úvěry vnímány jako specifický právní vztah, na který se nahlíželo jinou optikou než na běžné půjčování peněz na úrok sloužící k zajištění základních životních podmínek dlužníka. S nástupem novověku a výrazným rozvojem obchodních vztahů se tak usurární doktrína církve dostávala do pozadí a úroky již byly vnímány jako běžná součást obchodu.

2.3.4. Specifické postavení židů

Židé ve středověku neměli možnost provozovat řemeslo a nebylo jim umožněno vlastnictví půdy. Jelikož se na ně kanonické zákazy lichvy nevztahovaly, bylo finančnictví jedna z mála povolených oblastí podnikání. Úroková míra dosahovala až výše 60 %, což však nelze vnímat pouze jako chamtivost židů, neboť majetek židů byl brán jako majetek vladaře, který mohl danit či jej zkonfiskovat. Neustále vzrůstající daňové zatížení židů ze strany vladaře se tak promítalo do rostoucích nákladů jejich úvěrů. Vysoké úroky tak jsou otázkou nejen samotných židů, ale i křesťanských vládařů, kterým z nich plynuly příjmy. Vystala tak etická otázka, nakolik je spravedlivé disponovat s těmito penězi, které pocházejí z nespravedlivě vysokých úroků. Odpovědí

²⁵ Srov. Koudelka, L. *Lichva: Trestný čin a společenský jev*, s. 17–18.

²⁶ Srov. Koudelka, L. *Lichva: Trestný čin a společenský jev*, s. 20–23.

²⁷ Srov. Tamtéž, s. 23.

byl obvykle morální apel na panovníky, aby tyto peníze nebyly volně zužitkovány, ale aby byly využity k dobročinným účelům.²⁸

2.3.5. Vnímání lichvy v Čechách

V Čechách byla lichva světskými zákony povolena jen židům, neboť kanonické právo se na ně nevztahovalo. Někteří brali úroky ve výši až 81 % ročně, měšťanům bylo půjčování na úrok pod hrozbou trestu zakázáno. Větší půjčky tak dlužníky přiváděly k bankrotu. S ohledem na finanční situaci měšťanského obyvatelstva tak vzrůstal tlak na krále, aby židé byli vyhnáni z měst, k čemuž v průběhu 15. století docházelo, zejména moravští židé k tomu byli donuceni.²⁹ Zemský sněm v roce 1484 povolil nejvyšší míru úroků ve výši 10 % a v roce 1497 král Vladislav II. Jagellonský vydal nařízení, které ustanovilo hlavní zásady peněžnictví židů v Čechách, kdy se úroková míra podle výše půjčky pohybovala mezi 20–24 %.³⁰ Dle Vřešťála toto nerovné postavení křesťanů a židů bylo odůvodněno tím, že židé musí platit království poplatek za ochranu.³¹

2.4. Proměna vnímání úroků a lichvy s nástupem novověku

S nástupem novověku došlo k významné změně vnímání peněz jako prostředku směny. Toto období je charakterizováno všeobecným rozmachem mezinárodního obchodu prostřednictvím zámořských plaveb a s tím spojeného rozvoje oběhu peněz. Současně s nástupem humanismu a renesance dochází ke zpochybňování doposud platných usurárních zákazů, čímž morální argument odmítající jakoukoli formu úroku začíná ztrácet důraz. Nově tak začíná regulovat úrokové sazby stát. Postoje církve tak prochází proměnami, kterými se církev přizpůsobuje a usazuje v nové a komerčnější společnosti.

2.4.1. Proměna křesťanského pojetí úroků

Novověká scholastika se začíná lichvou zabývat z ekonomického pohledu. Zjišťuje, že doposud platné důvody pro zákaz lichvy (sterilita a neplodnost peněz, dvojitá platba, prodej času) nestačí na pokrytí všech ekonomických aspektů pojících se s půjčkou. Dochází tak k etickému ospravedlnění navýšení ceny o úrok, a to v případech *lucrum cessans* (zisky, které by mohly být získány, pokud by byly peníze investovány jinde), *damnum emergens* (ztráty utrpěné v důsledku půjčky) a *poena Conventionis* (penalizace za opožděné splácení úvěru). V těchto případech vstupují do úvěrového vztahu vnější skutečnosti, které mohou ospravedlnit navýšení původní ceny.

V letech 1512–1517 zasedá pátý lateránský koncil. Zde dochází k definici lichvy jako zisk plynoucí bez práce, bez nákladů či rizika pro věřitele. Papež Lev X. uznával široké chápání vnějších titulů, které by mohly být použity k ospravedlnění úroků. Byť bylo zachováno odsouzení lichvy, bylo implicitně uznáno, že „sterilní a neplodné“ peníze mohou být produktivní, pokud se na transakci podílel některý ze tří výše uvedených faktorů.³² Koncil se dále zabýval i úroky poskytovanými církevními záložnami, tzv. *Montes pietatis*. Tyto byly od konce 15. století zřízeny za účelem poskytování bezúročných půjček potřebným, aby neupadli do dluhové pasti, v případě větších půjček však byl požadován úrok maximálně do výše 5 %. Vystala otázka, zda tyto instituce

²⁸ Srov. Blažek, P. *Tři listy Tomáše Akvinského*, s. 23–25.

²⁹ Srov. Zaoral, R. *Církev a peníze ve středověku* [online], s. 148.

³⁰ Srov. Halama, J. *Sociální učení Českých bratří 1464–1618*, s. 128.

³¹ Srov. Vřešťál, A. *Lichva a úrok ve světle mravouky katolické*, s. 20.

³² Srov. Alves A. A., Moreira J. M. *The Salamanca School*, s. 74–75.

provozují lichvu, když požadují od dlužníka víc, než co mu půjčily, za účelem pokrytí nákladů spojených s chodem instituce a půjčováním peněz. Sporům učinil konec papež Lev X., který se v bule *Inter multiplices* za tyto ústavy postavil, podpořil jejich existenci a povolil pro jejich potřeby prodej odpustků.³³ Tato proměna vnímání úroků a změny postoje k lichvě byly napadány jak ze strany katolíků a protestantů, kteří vyzývali k dřívějším striktním usurárním zákazům, tak ze strany sekulárních autorů, kteří kritizovali pokrytecké zachování formálního zákazu, přičemž v praxi byly uznávány četné výjimky.³⁴

V 16. století se tématu peněz, ceny, obchodu a trhu věnovala Salamanská škola. Tato španělská filosofická a teologická škola navázala na scholastické učení Tomáše Akvinského. Martín de Azpilcueta Navarro (1491–1586) se ve svých textech zabývá proměnou platidel v čase, od prosté směny zboží po směnu peněz samotných. Spravedlnost takové směny hodnotí z pohledu znalosti hodnoty směňovaného zboží, příp. platidel, neboť spravedlivou lze nazvat pouze směnu zboží obdobné hodnoty. Popisuje základní zákony volného trhu, kdy veškeré zboží se stává dražším, když je velmi žádané a je malá nabídka. Velká poptávka a nedostatek tak hodnotu zboží zvyšují. Všimá si také, že dostatek peněz má vliv i na cenu jiného zboží, resp. jeho cenu zvyšuje. Hodnota peněz i ostatních komodit se tak snižuje v závislosti na jejich vzrůstajícím množství. Mimo jiné vzal v potaz i vliv času, kdy konstatoval, že za předpokladu stejných podmínek je výhodnější získat zboží nyní oproti budoucnu.³⁵ Spravedlivou cenu tak definuje zcela nově, jelikož spravedlnost zakládá na znalostech trhu a zboží.

Jan Kalvín (1509–1564) jako významný představitel křesťanské reformace v 16. století zaujal vůči lichvě stanovisko založené na osobní odpovědnosti. Jestliže půjčka někomu ublížila, tak jde o jednání nespravedlivé, nemilosrdné, a proto i lichvářské. Lichva v jeho pojetí není hříchem proti spravedlnosti, jako je to v pojetí Tomáše Akvinského, ale spíše hříchem proti svědomí. Zisk z půjčky tak nebyl hříchem, jestliže věřitel měl v úmyslu jednat dobročinně a s čistým svědomím.³⁶ Lichva tak již není pouze objektivním proviněním věřitele, ale je vnímána i subjektivně jako provinění proti svědomí. Byť Kalvín úročení půjček obhajoval, určitá omezení lichvy však byla z jeho pohledu nezbytná, a proto obhajoval regulaci úroků. Kalvínovy názory na lichvu byly na svou dobu poměrně liberální a jeho reformní přístup nebyl široce přijímán.

Církevní reformace představuje posun v používání termínu lichva. Před reformací lichva odkazovala na účtování jakýchkoli úroků, po reformaci se význam posunul k účtování úroků přesahujících zákonnou sazbu. Tento významný posun lze částečně vysvětlit nárůstem podílu produktivních a spotřebních úvěrů. Jak se měnil poměr půjček, světské zákony upravující půjčky se odchýlily od církevní doktríny.³⁷

2.4.2. Pojetí úroků z pohledu novověkých filosofů

Problematikou výše úroků se ve svých dílech zabývali i někteří novověcí filosofové. Francis Bacon (1561–1626) ve svém životě sepsal více než 50 esejí. Jeho pojednání se zabývají společenskými a politickými tématy, jako morálně správný hodnotil aktivní život směřující k veřejnému dobru. V esejí O lichvě připouštěl potřebu půjček v soudobé společnosti, zároveň však opráší Aristotelovo tvrzení, že je proti přírodě, když peníze

³³ Srov. Vašek, B. *Dějiny křesťanské charity*, s. 71.

³⁴ Srov. Alves A. A., Moreira J. M. *The Salamanca School*, s. 76.

³⁵ Srov. De Azpilcueta Navarro, M. *Comentario resolutio de usuras*, s. 91–95.

³⁶ Srov. Shockley, M. *Some history of economic thought on usury: Aristotle, Aquinas, and Calvin* [online], s. 37.

³⁷ Srov. Diesel, J. *Adam Smith on usury: An esoteric reading*, s. 728.

plodí další peníze. Po zhodnocení pozitiv a negativ plynoucích z poskytovaných úvěrů dospěl k závěru, že *je lepší držet lichvu ve veřejně stanovených mezích, než ji strpět a zavírat oči před jejím bezuzdným řáděním*.³⁸

Problematikou lichvy se zabýval i skotský ekonom a filosof Adam Smith (1723–1790). Byť byl představitelem liberalismu, v otázce lichvy zaujal obdobné stanovisko jako Bacon. Dle jeho názoru by měly být úrokové sazby státem omezeny, a to ve výši převyšující nejnižší tržní cenu. Toto omezení odůvodnil tak, že případné přísné restriktce vůči lichvě zvyšují zlo lichvy, neboť přidávají na složitosti uzavíraných úvěrových vztahů, které se snaží zákony obejít. Zároveň rozlišuje půjčky na produktivní a neproduktivní. Produktivní půjčky jsou takové, kde peníze byly použity jako investice a vedou tak k další produkci. Spotřební půjčky jsou však z jeho pohledu neproduktivní. Zatímco ve starověku či středověku byly takové půjčky nutným prostředkem k zajištění obživy, v soudobé společnosti je tento typ půjček využíván spíše k uspokojení touhy po hmotných statcích, mizí tak prvek nezbytnosti. Takové dlužníky nazýval marnotratníky.³⁹

Jeremy Bentham (1748–1832) se k lichvě stavěl zcela opačně. Vyzdvihoval osobní zájem jednotlivce, kdy z jeho pohledu bylo dobro společnosti pouze součtem osobních zájmů a dober jednotlivců. Peníze považoval za nejpřesnější měřítko míry štěstí, kterého může jednatelce dosáhnout. Lichvu ve svých dopisech, souhrnně nazývaných jako *Obrana lichvy*, zcela jasně obhajuje. V jednom ze svých dopisů mimo jiné kritizuje umírněný postoj soudobého autora Adama Smitha.⁴⁰ Své obhajoby staví na tvrzení, že omezení lichvy ze strany státu pro ochranu marnotratníků je neúčinné. Odůvodňuje jej tím, že marnotratníci si mohou půjčovat i od více osob až do doby rozprodání veškerého majetku, zároveň jim tím zákon brání si půjčit na vyšší úrok s následnou investicí, kdy by mohli své postavení zlepšit. Mimo jiné i vznáší otázku, zda je vhodné, aby stát tyto osoby svými zákony takto chránil. Veškeré občanskoprávní vztahy by dle Benthama měly být založeny na svobodné dohodě zúčastněných stran, která není nijak omezena státními restriktcemi. Za spravedlivou cenu tak považuje právě dohodnutý úrok.⁴¹

2.4.3. Zákonná regulace lichvy

V souvislosti s oslabením církevní usurární doktríny docházelo od 16. století k poměrně značnému vydávání zákonných norem upravujících úvěrové styky. Vlivem rozvoje obchodu se peníze používaly více k obchodním účelům, a z toho důvodu začaly sílit názory, že absolutní a plošné zákazy úroků nejsou odůvodněné. Náhled na lichvu se postupně proměňoval a vznikaly tak snahy vymezit hranici mezi lichvou a úrokem, a to stanovením maximální zákonné výše úroku. Lichvou tak postupem času začalo být označováno pouze brání nepřiměřeně vysokých úroků nad zákonem stanovenou míru. V průběhu 16. století byly Svatou říší římskou národa německého vydány tři policejní řády (1530, 1548, 1577), které regulovaly výši maximální úrokové míry na 5 %. Lichvou označují tyto předpisy takové jednání, které je nekřesťanské, odporuje „Bohu i právu“ a odporuje i právu obecnému. Tyto řády nebyly ani tak zákonnou regulací úvěrových vztahů, neboť se zabývaly zejména obchody s rentami, které byly kupní smlouvou, nikoli půjčkou. Říšský komorní soud se však pokoušel tuto hranici úrokové míry vztáhnout i na smlouvy o půjčce.⁴²

³⁸ Bacon, F. *Eseje, čili rady občanské a mravní*, s. 223.

³⁹ Srov. Diesel, J. *Adam Smith on usury: An esoteric reading* [online], s. 727–730.

⁴⁰ Srov. Tamtéž, s. 733.

⁴¹ Srov. Koudelka, L. *Lichva: Trestný čin a společenský jev*, s. 32–35.

⁴² Srov. Urfus, V. *Právo, úvěr a lichva v minulosti*, s. 70–72.

V Čechách došlo k omezení úrokové míry usnesením z roku 1543, kdy byla zákonná hranice úroku stanovena na 6 %. Tento předpis se oproti výše uvedeným policejním řádům již týkal jakýchkoliv vztahů, ze kterých mohly plynout úroky.⁴³ Následně byly v roce 1627 zakázány všechny lichvářské obchody a smlouvy prostřednictvím Obnoveného zřízení zemského, které vydal král Ferdinand II. Za vlády Habsburků byly vydávány císařské patenty potírající lichvu, vydány byly Marií Terezií v roce 1751, Josefem II. v roce 1787 a Františkem II. v roce 1803. Nejvyšší možná roční úroková sazba byla stanovena ve výši 4 %, 5 % nebo 6 %.⁴⁴

Na konci 19. století dochází k dalším změnám v pojetí lichvy. Lichva již není charakterizována pouze vzájemným nepoměrem plnění, ale do popředí se dostává sociální statut osob, které smlouvu uzavírají. V roce 1881 byl vydán rakouský zákon, který lichvu definuje jako zneužití lehkomyšlnosti nebo chudého postavení, slabosti rozumu, nezkušenosti nebo rozčilenosti dlužníka, kdy věřitel získává majetkovou výhodu, která může způsobit nebo uspíšit hospodářskou zkázu dlužníka.⁴⁵ Novelizací tohoto zákona v roce 1916 byly definovány dobré mravy a neplatnost uzavřené smlouvy tak, jak ji známe v současném občanském zákoníku. Další právní normou bylo císařské nařízení o lichvě z roku 1914.

V roce 1811 byl rakousko-uherskou monarchií vydán obecný zákoník občanský, po jehož novelizaci v roce 1916 zde byly přesně specifikované lichevní smlouvy, které byly zařazeny pod ustanovení o neplatnosti právních úkonů ve formě demonstrativního výčtu. Tyto byly charakterizovány takto: *když by někdo, kořistě z lehkomyšlnosti, tísně, slabosti rozumu, nezkušenosti nebo vzrušení myslí někoho jiného, dal sobě nebo třetímu za plnění slíbiti nebo poskytnouti plnění vzájemné, jehož majetková hodnota je v patrném nepoměru k hodnotě plnění.*⁴⁶ Je patrné, že jsou zde jednoznačně specifikovány nikoli pouze objektivní (nepoměr vzájemného plnění), ale zejména subjektivní znaky lichevního jednání, kdy tísní se mínila naléhavá potřeba peněz, která dlužníka dohnala k získání úvěru, slabost byla definována jako duševní choroba či choroba, která omezovala schopnost posoudit důsledky uzavření takové smlouvy, nezkušenost vyplývala z osobní závislosti dlužníka na věřiteli, jeho důvěřivosti či z jeho nízkého věku, vzrušením myslí byly míněny stavy zármutku či velké euforie a lehkomyšlnost byla charakterizována uzavřením smlouvy bez dostatečné znalosti věci, kdy dlužník nemohl předpokládat, že věřitel bude jednat proti jeho zájmům.⁴⁷ Lichvou tak bylo označeno jednání, kdy došlo ke zneužití ekonomicky či sociálně slabší strany, a zákonná úprava vznikala především k ochraně těchto osob. Lichva tak byla vnímána nikoli pouze jako ekonomický problém, ale zejména jako problém sociální.

Po vzniku Československé republiky byl zřízen Úřad na potírání lichvy, který měl provádět šetření lichvářských praktik a mohl zabavovat zboží, které bylo lichvou získáno. Vzniklo tak několik zákonů, které se vztahovaly k lichevním praktikám upravujícím neuspokojivou situaci v poválečné společnosti, což byly vysoké ceny potravin, vysoká inflace či přidělový systém potravin. Lichva byla charakterizována jako nejhorší asociální a nemorální jednání ohrožující základní životní potřebu člověka. Trestní postižitelnost lichvy byla dána několika zákony, např. zákon č. 567/1919 Sb., o lidových soudech pro trestání válečné lichvy (soudech lichevních) nebo zákon č. 568/1919 Sb., o trestání válečné lichvy.⁴⁸

⁴³ Srov. Urfus, V. *Právo, úvěr a lichva v minulosti*, s. 77.

⁴⁴ Srov. Tamtéž, s. 115–116.

⁴⁵ Srov. Koudelka, L. *Lichva: Trestný čin a společenský jev*, s. 37.

⁴⁶ Tamtéž, s. 74.

⁴⁷ Srov. Tamtéž, s. 75.

⁴⁸ Srov. Zeman, R. *Lichva až na věky*, s. 108–110.

V komunistickém Československu byla trestní postižitelnost lichvy legislativně upravena v zákonu č. 86/1950 Sb., trestní zákon, konkrétně v ustanovení § 252, a následně v trestním zákoníku č. 140/1961 Sb., v ustanovení § 253. V občanském zákoníku č. 141/1950 Sb., došlo k redukci ustanovení týkajících se lichvy podle přecházejících zákonů, zůstal pouze odkaz na neplatnost právního úkonu příčícího se zákonu nebo obecnému zájmu a neplatnost právního úkonu učiněného v tísní za nápadně nevýhodných podmínek. Tehdejší legislativa tak upustila od charakteristiky lichvy jako zneužití postavení věřitele. Občanský zákoník č. 40/1964 Sb., který lichvu definoval obdobně, byl v platnosti až do 31.12.2013, kdy byl nahrazen zákonem č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, který se opět vrací k definování lichvy obdobným způsobem, jako ji charakterizoval již výše zmíněný rakouský obecný zákoník občanský.

3. Současná podoba lichvy

Lichva je legislativně ukotvena v ustanovení § 1796 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, kde je uvedeno: *Neplatná je smlouva, při jejímž uzavírání někdo zneužije tíseň, nezkušenosti, rozumové slabosti, rozrušení nebo lehkomyšlnosti druhé strany a dá sobě nebo jinému slíbit či poskytnout plnění, jehož majetková hodnota je k vzájemnému plnění v hrubém nepoměru.* Významově se tato úprava neliší od úpravy v trestním zákoníku, zásadní rozdíl mezi soukromoprávním institutem lichvy a trestným činem lichvy spočívá v tom, že výčet slabostí v občanském zákoníku (tíseň, nezkušenost, rozumová slabost, rozrušení nebo lehkomyšlnost) je demonstrativní, což vyplývá ze skutečnosti, že uvedené ustanovení jen rozvádí povinnost jednat v souladu s dobrými mravy. Proto se jako lichva může nazvat i případ, kdy dojde např. k zneužití závislosti či důvěry odůvodněné konkrétním vztahem (např. klient – advokát). Je zřejmé, že uvedené zákonné ustanovení lze aplikovat na všechny typy smluv. Jako lichevní tedy může být označena smlouva úvěrová či smlouva o půjčce, ale i např. smlouva kupní, o přepravě nebo nájemní.⁴⁹

Nejčastějším příkladem lichvy byly půjčky s přemrštěně vysokými úroky, které se vymykaly běžnému standardu. Je vhodné podotknout, že český právní řád nestanovuje žádnou procentuální hranici, od které by půjčka byla považována za lichvu. Dle názoru odborníků je absence taxativního procentuálního vymezení lichvy správná, neboť společnosti poskytující půjčky značně rizikovým klientům se mohou chránit cenou půjčky, tedy vyššími úroky. Není pak nutné z jejich strany využívat různé skryté poplatky a sankce, které mají sanovat riziko nesplácení, a půjčka je tak pro dlužníka transparentní a čitelná. Pro tento model půjček, typický pro anglosaské země, je příznačný osobní kontakt s klienty, kdy splátky jsou vybírány osobně pracovníky společnosti v krátkých intervalech splácení (např. týdenní splátky).⁵⁰ Celková splatná cena takové půjčky bude vysoká. S ohledem na rizikovost klientů, kteří nemají jiné možnosti si bezpečně půjčit, se však taková půjčka jeví jako schůdnější řešení oproti možné půjčce uzavřené na základě dohody s místním lichvářem.

Před rokem 2016 byly předražené až lichvářské půjčky poskytované finančními společnostmi běžnou záležitostí. Na trhu působilo množství nebankovních společností nabízejících půjčky za velmi nevýhodných podmínek. Klientelou jim byli převážně sociálně slabší lidé, kteří nezískali úvěr od banky či seriózní nebankovní společnosti. Po přijetí zákona č. 257/2016 Sb., o spotřebitelském úvěru, mohou nebankovní poskytovatelé spotřebitelského úvěru poskytovat spotřebitelský úvěr pouze na základě oprávnění k činnosti udělovaného Českou národní bankou. Zákon obsahuje prvky, které významně chrání spotřebitele, eliminují praxi jejich klamání, zneužívání a omezují lichevní praktiky.⁵¹ Lichva se tak stáhla do ústraní, což ji však v některých případech činí hůře identifikovatelnou a postižitelnou.

V následujících podkapitolách budou představeny současné podoby lichvy, které se v naší společnosti nadále vyskytují.

3.1. Peněžní lichva bez licence či smlouvy

V sociálně vyloučených lokalitách a chudinských čtvrtích se běžně vyskytují lokální lichváři z takzvané černé úvěrové zóny. Obvykle jsou s obyvateli této lokality vzdáleně příbuzensky spjati. Tito lichváři neuzavírají písemné smlouvy a nevymáhají své dluhy

⁴⁹ Srov. Petrov, J. *Občanský zákoník V*, s. 336.

⁵⁰ Srov. Hůle, D. *Půjčím ti sto, vrátíš mi dvě stě* [online].

⁵¹ Srov. MF ČR. *Spotřebitelské úvěry: Základní informace* [online].

prostřednictvím exekucí, ale půjčují tzv. na slovo a dlužné částky pak vymáhají za použití zastrašování, agrese a násilí. Parazitují tak na chudobě celé komunity, kdy půjčují i malé finanční částky, ale s obrovskými úroky. Dlužníci se tak velmi rychle dostávají do dluhové spirály a stávají se na lichváři zcela závislí.

Tato lichva je záležitostí zejména romské komunity, která svými rozvětvenými rodinnými vazbami tvoří dokonalé podhoubí pro tento typ lichvy. Příslušnost k rodině je pro tuto komunitu velmi důležitá, rodina tak odmítá proti lichváři svědčit v trestním řízení, v důsledku čehož je lichvář trestním řízením prakticky nepostihnutelný.⁵² Současně dluh u těchto lichvářů výrazně zvyšuje riziko trestné činnosti dlužníka. Jestliže dlužník nemá prostředky k uhrazení splátky dluhu, je zde vysoká pravděpodobnost toho, že dlužník svůj dluh splatí prostřednictvím nelegální činnosti.

3.2. Poskytování práce

Tento způsob lichvy úzce souvisí s výše uvedeným. Obvykle dlužník, který nemá dostatek prostředků k uhrazení dluhu místnímu lichváři, se od něj nechá následně zaměstnat a splácí tak svůj dluh prostřednictvím nelegální práce. Cena za tuto práci je však výrazně nižší, než kolik stanovuje zákon. Tento druh lichvy má své ekonomické důsledky, kdy na jedné straně je stát ochuzen o daň z příjmu, na straně druhé tak dlužníkovi nevzniká nárok na zásluhové dávky, jako je například podpora v nezaměstnanosti, nemocenská či všechny typy důchodů.⁵³

Dlužník si svůj dluh u lichváře může „odpracovat“ i jinými způsoby, jako jsou provozování prostituce, krádeže, prodej drog nebo prodej zbraní.⁵⁴

3.3. Nájemní lichva

Jednou ze současných podob lichvy je lichva nájemní. Tou se míní takové jednání, kdy osoba zakoupí nemovitost obývanou sociálně slabými obyvateli a při uzavření nájemní smlouvy stanoví zcela nepřiměřenou výši nájemného.⁵⁵

Příkladem tak mohou být ubytovny či bytové domy v sociálně vyloučených lokalitách. Majitel nemovitosti zneužívá postavení sociálně slabých nájemců, kteří jsou omezeni v možnostech získat vhodné bydlení za běžnou tržní cenu. Ve své praxi jsem se setkala s případy, kdy osoby hradí nájemné, které se může vyšplhat i na cenu 20 000 Kč měsíčně za jednu místnost (garsoniéro). Část těchto nákladů na bydlení bývá často hrazena prostřednictvím sociálních dávek určených k úhradě bydlení. Zatímco v případě výše nákladů na ubytovny je dávka doplatek na bydlení jednoznačně zastropována nařízením vlády ČR, v případě nájemní formy bydlení mohou být prostřednictvím Úřadu práce ČR vypláceny velmi vysoké částky. V tomto případě je totiž v zákoně o pomoci v hmotné nouzi zakotven institut „srovnatelného nájemného“, tedy nelze zohlednit nájemné, které významně převyšuje částku v místě a čase obvyklou. Lichvářští majitelé však tento institut obcházejí tím, že skoupí více nemovitostí v dané oblasti, čímž uměle zvýší částku za nájemné v dané lokalitě a lze tak pro nárok na dávku zohlednit i nemravně vysoké částky. Tzv. bezdoplatkové zóny byly schopny mimo jiné zamezit i těmto praktikám. Nálezem Ústavního soudu však bylo příslušné ustanovení zákona v roce 2021

⁵² Srov. Hovorka, J. *Lichváře s baseballovou pálkou zákon nezničí, říká expert. Stovky neférových firem ale zmizí* [online].

⁵³ Srov. Zeman, R. *Lichva až na věky*, s. 137.

⁵⁴ Srov. ACCENDO. *Nové formy lichvy a zadlužení* [online], s. 90.

⁵⁵ Srov. Zeman, R. *Lichva až na věky*, s. 136.

zrušeno.⁵⁶ Nemravně vysoké nájmy jsou tak částečně hrazeny i z peněz daňových poplatníků.

3.4. „Legální“ obchod

Dalším typem lichvy vyskytující se v naší společnosti je tzv. „legální“ obchod. V sociálně vyloučených lokalitách se lze setkat s běžnými obchody, kde se zboží dává sociálně slabým v případě potřeby na dluh, avšak za několikanásobně vyšší cenu.⁵⁷ Následná splatná cena zboží tak může i několikrát převyšovat původní kupní hodnotu.

Obdobně jsem se jako sociální pracovnice setkala s případy, kdy někteří obchodníci využívají skutečnosti, že osoby pobírající dávku příspěvek na živobytí ze systému hmotné nouze dostávají část dávky v tzv. sociálních poukázkách. Tyto poukázky lze použít na nákup potravin, drogerie, obuvi či ošacení ve smluvních prodejnách. Někteří obchodníci tyto poukázky od sociálně slabých vykupují za nápadně nízké ceny, kdy například poukázku v hodnotě 100 Kč vykupují za cenu 50 Kč. Někteří sociálně slabí občané pro vidinu hotových peněz, které lze použít dle jejich uvážení a naturelu, jsou ochotni na tento zcela jistě nevýhodný obchod přistoupit a přispívají tak obohacování těchto lichvářských obchodníků.

3.5. Spotřebitelská lichva

Spotřebitelská lichva neboli nekalé praktiky je činnost různých obchodníků (tzv. šmejdů). Jednou její podobou je nabízení předraženého zboží na předváděcích akcích. Předražené zboží prodejci prodávají za hotovost nebo nabízejí možnost jej uhradit prostřednictvím spotřebitelských úvěrů. Jejich činnost byla postavena na modelu předváděcích akcí spojených s pohoštěním, kdy občané obdrželi do schránky leták s informací, že vyhráli nějaké zboží, a to i přesto, když se žádné soutěže předtím neúčastnili. Prodejci na dané akci pak sdělili přítomným, že pohoštění zadarmo či domnělá výhra je podmíněna koupí jejich produktů, tyto však byly prodávány za násobně vyšší ceny než na běžném trhu. Na přítomné byl vytvářen psychologický nátlak, byli ponižováni a ohrožováni agresí prodejců, aby si zakoupili předváděné zboží. Kupující tak nakupovali věci, které vůbec nepotřebovali, za peníze, které neměli. Následkem takového jednání je tak nejen morální újma, ale i hmotná. Zákazníci si nebyli schopni v daný okamžik vůbec uvědomit rizika sjednání spotřebitelského úvěru, a i kdyby si je uvědomovali, kvůli nátlaku prodejců raději smlouvu podepsali. Následné odstoupení od kupní smlouvy je velmi obtížné až nemožné.⁵⁸

Dalším způsobem spotřebitelské lichvy je nabízení služeb levných energií podomním způsobem nebo prostřednictvím telefonních hovorů. Podomní prodej je v současné době hojně zakázán vyhláškami měst a obcí. Je však nutné uvést, že zákaz podomního prodeje nemá vliv na platnost smlouvy. Tímto způsobem uzavřená smlouva je platná, i kdyby byl prodejce pokutován za porušení zákazu podomního prodeje.⁵⁹ Telefonní prodejci mají vypracované komunikační strategie, kterými jsou schopni docílit v rámci hovoru souhlasu zákazníka, čímž dojde k uzavření smlouvy. Zákon však chrání spotřebitele v tom smyslu, že od smlouvy uzavřené mimo obchodní místo lze odstoupit do 14 dnů. Ne vždy však zákazník, velmi často senior, vyhodnotí následky takto uzavřené smlouvy a od

⁵⁶ Srov. Nález Ústavního soudu. Pl. ÚS 40/17 [online].

⁵⁷ Srov. Zeman, R. *Lichva až na věky*, s. 137.

⁵⁸ Srov. Šmejdi: *Publicistický dokumentární film o manipulativních obchodních praktikách různých firem v ČR* [online].

⁵⁹ Srov. Naiman, J. *Problémy s podomním prodejem a jeho regulace* [online].

smlouvy skutečně odstoupí. Další praktikou využívanou těmito prodejci bylo zmocnění k zastupování zákazníka, kdy zákazník udělil generální plnou moc k zastupování, a to na dobu neurčitou ke konkrétním úkonům. Za několik let zákazník ztratil přehled, koho zmocnil, nebo že nějaký dodavatel jeho jménem jedná. Takto uzavřené nevýhodné smlouvy jsou zcela v rozporu s etickými a mravními principy. Tzv. energošmejdi využili i krachu společnosti Bohemia Energy v říjnu 2021, kdy se po telefonu vydávali za pracovníky Energetického regulačního úřadu nebo za dodavatele poslední instance a nabízeli „pomoc“ poškozeným.⁶⁰ Od 01.01.2022 však vstupuje v platnost novela energetického zákona, která více chrání spotřebitele. Nově tak zprostředkovatelé energií budou moci tuto činnost vykonávat pouze na základě oprávnění od Energetického regulačního úřadu, distančně uzavřené smlouvy bude možné vypovědět do patnáctého dne po zahájení dodávek energií a zmocnění pro zastupování v oblasti energií bude platné maximálně na dobu 12 měsíců.⁶¹

3.6. Vymáhané výživné

Zprostředkovatelé vymáhání výživného na nezletilé děti na základě požadavku oprávněné osoby, nejčastěji rodiče, vymáhají z povinného řádné i dlužné výživné na nezaopatřené dítě. Právní normy neurčují, v jaké fázi vymáhání dluhu si může exekutor hradit odměnu, z vymožených peněz je tak primárně hrazena odměna exekutora či advokáta zastupujícího věřitele a dítěti jsou poskytovány pouze malé finanční prostředky, které po odpočtu těchto nákladů zbydou. V okamžiku, kdy se pokusí od smlouvy odstoupit, musí uhradit paušální poplatek ve výši několika tisíc.⁶² S ohledem na významně horší postavení dítěte v tomto právním vztahu lze takové jednání vnímat jako neetické, které je v rozporu s dobrými mravy. Současně jsem toho názoru, že takový postup lze nazvat i lichvou, neboť dochází ke zneužití závislosti či důvěry založeném na tomto konkrétním vztahu, kdy daná společnost se jeví jako ta, která poskytuje pomoc a právní podporu, ale primárně sleduje vlastní profit na úkor právně slabší strany.

3.7. Vliv pandemie Covid-19 na výskyt lichvy

Jako spotřebitelskou lichvu lze definovat i jednání některých prodejců v době pandemie onemocnění Covid-19, kteří, obzvláště v jejich počátcích na jaře roku 2020, nabízeli zdravotnické masky či respirátory. Prodejci zakoupili tyto ochranné prostředky obvykle v zahraničí za běžnou tržní cenu v řádech korun, maximálně desítek korun, a následně je prodávali za násobně vyšší ceny. Využívali tak strachu obyvatelstva o zdraví své i jejich blízkých a profitovali na nedostatku tohoto typu zboží ve spojení se zoufalstvím občanů.

Z tohoto vyvstává otázka spravedlivé ceny – je tato definována pouze na základě nabídky a poptávky, kdy cena je dána volným trhem, tedy svobodnou směnou? Vysoké ceny v konečném důsledku mohou přinést všeobecný užitek, protože zajistí motivaci pro výrobu tolik potřebného zboží. Jako protiargument však stojí odůvodněné tvrzení, že rozhodnutí koupit za danou cenu cenný zdroj není dáno preferencemi, nýbrž omezenou možností volby, protože kupující se rozhoduje v tlaku tíživé situace, ve které se nachází. Proti sobě tak stojí argumenty maximalizace blahobytu a respektování svobody, oproti prosazování ctností. Hněv proti lichvářským cenám obsahuje motiv nespravedlnosti – lidé

⁶⁰ Srov. ERÚ: *Pozor na energošmejdy, kteří teď spotřebitelům nabízejí „pomoc“* [online].

⁶¹ Srov. MPO ČR. *„Protišmejdský“ zákon pomůže ochránit zákazníky před nepoctivými prodejci energií* [online].

⁶² Srov. Čápková, H. *Výživné jako skvělý byznys* [online].

mají pocit, že prodejce dostává něco, co si nezaslouží, přičemž již Aristotelés definoval spravedlnost jako dát každému to, co si zaslouží. Dle Sandela pak toto poznáme podle toho, co jako společnost vnímáme jako účel dané věci. Jestliže je účelem směny v mimořádné situaci pomoci co nejvíce lidem v nouzi, pak oceníme ty, kteří budou solidární s těmi, kteří to nejvíce potřebují. Ceněnou ctností je tak solidarita.⁶³ V tomto kontextu by tak stát měl regulovat ceny potřebného zboží, protože by měl kultivovat u občanů ctnosti a odrazovat je od neřestí.

Jako spotřebitelskou lichvu v době pandemie lze nazvat i prodej různých „zázračných“ amuletů, doplňků stravy či některých léků. Zboží je nabízeno jako „ta jediná ochrana proti koronaviru“ nebo „jediný lék na koronavirus“, přičemž je prodáváno mnohonásobně draž, než je jejich běžná cena. Předražené věci jsou lidem vnučovány i pod záminkou, že jde o nedostatkové zboží.⁶⁴

Pandemie onemocnění Covid-19 významně dopadá na osoby žijící v sociálně vyloučených lokalitách. Vlivem pandemie jim ubyla možnost práce, zejména té nelegální, v důsledku čehož jim nezbývá na živobytí. Ze zoufalství si tak více půjčují od místních lichvářů, kteří s ohledem na jejich vyšší „potřebnost“ reagují zvýšením ceny za poskytnutou půjčku.⁶⁵

⁶³ Srov. Sandel, M. *Spravedlnost: Co je správné dělat?*, s. 11–18.

⁶⁴ Srov. Evropský parlament. *Koronavirus: Pozor na podvody a nekalé praktiky na internetu* [online].

⁶⁵ Srov. Motýl, I. *Aktivistka Kumar Vishwanathan: Někteří Romové kvůli nouzovému stavu i hladovějí* [online]; Janouš, V., Hromková, D. *Lichváři zdražili. Sociálně slabí se dál propadají, legálně jim už nikdo nepůjčí* [online].

4. Zadlužení a předlužení jako sociální událost

Jak je uvedeno výše, nejvíce jsou lichvou ohroženy sociálně slabé skupiny obyvatel. Lichva je se zadlužením, resp. předlužením, velmi úzce propojena, pro velmi vysoké finanční nároky na oběti lichevního jednání zvyšuje míru zadluženosti. Současně však předlužené osoby mají k lichevnímu jednání blíže – s ohledem na jejich finanční situaci mají snížené možnosti získat půjčku od solidní úvěrové společnosti, pro hrozbu bezdomovectví mohou přijmout nabídku bydlení za přemrštěné ceny, pro realizované srážky ze mzdy mohou pracovat bez pracovní smlouvy pro svého ubytovatele. Osoby se tak dostávají do bludného kruhu, kdy se z důvodu dluhu stále více zadlužují, čímž se zvyšuje pravděpodobnost selhání v sociálním fungování a je ohroženo naplňování jejich základních životních potřeb.

V obecné rovině lze důvody problémů hospodaření s penězi shledat v ekonomickém vývoji, kdy stále roste příjmová a finanční nerovnost. Druhým trendem je rychlé tempo financionalizace. V 21. století potřebují rodiny řadu stále složitějších finančních nástrojů, včetně bankovních účtů, plánů penzijního spoření, hypoték na bydlení, kreditních karet, pojištění a dalších, aby mohly žít finančně zajištěný život a dosahovat svých dlouhodobých cílů. Rodiny již nemohou přežít pouze z hotovosti, jako tomu bylo po většinu 20. století, což mnohé staví na okraj hlavního ekonomického proudu. Společně s konzumním způsobem života tak dochází u některých rodin k rostoucí finanční zranitelnosti, kdy se ukazuje, že mnoha rodinám mohou chybět dostatečné znalosti a dovednosti k optimálnímu hospodaření s penězi, využívání úvěrů, výběru pojištění, placení daní, spoření pro případ nouze a plánování dlouhodobého finančního zabezpečení a rozvoje.⁶⁶

V současné době převážná část populace žije nějakým způsobem na dluh. Česká národní banka rozlišuje dluhy poskytované na bydlení, spotřební dluhy a ostatní. Celkové zadlužení domácností v České republice je v současnosti (k 31.10.2021) více než 2 biliony korun.⁶⁷ Někteří jedinci se tak mohou v průběhu svého života začít potýkat s problémy, které jim dluhy přinášejí, a přibližovat se tak pasti lichevního jednání.

4.1. Dluh

Velmi specifickým pojmem je, jestliže hovoříme o lichvě, slovo dluh. Nikoliv závazek, ale dluh, který je definován určitou peněžní částkou a lze jej tedy, na rozdíl od jiných závazků, přesně vyčíslit. Dluh je tak srozumitelný, chladný a odosobněný závazek, který má schopnost osoby nálepkovat a stigmatizovat. Ve společnosti je zakořeněno vědomí, že dluhy se mají splácet. Peníze tak mají schopnost přeměnit morálku v neosobní počty a ospravedlnit tak i neetické až lichvářské jednání, které by se v případě ne-dlužníka zdálo jako pobuřující až zcela nepřijatelné.⁶⁸

Dluh tak lze charakterizovat jako povinnost dlužníka splnit závazek vůči věřiteli. Nejčastěji jde o povinnost vrácení půjčených peněz, přičemž tyto jsou navyšovány o sjednané úroky, v případě nesplnění této povinnosti ve stanovené lhůtě i o úroky z prodlení, poplatky z prodlení a náklady spojené s jejím uplatněním. Dluh zaniká po splnění závazku dlužníka věřiteli.

Dluh vzniká buď ze zákona (povinné pojištění, daně, pokuty, výživné) nebo ze smluv (nájem, energie, půjčky, ručitelství, dluhy vzniklé ve společném jmění manželů). Každá

⁶⁶ Srov. Sherraden, M. S., Huang, J. *Financial social work* [online].

⁶⁷ Srov. *Celkové zadlužení domácností (v mil. Kč) – ekonomika ČNB* [online].

⁶⁸ Srov. Graeber, D. *Dluh: Prvních 5 000 let*, s. 7–15.

smlouva, kterou jedinec uzavírá, pak obsahuje smluvní podmínky, tedy informace o dalších poplatcích spojených s poskytnutou službou. Smluvní podmínky jsou nejvíce problematickou částí smlouvy, neboť mnoho jedinců tyto důkladně nepřečte a podepíše tak i velmi nevýhodný úvěr. Jedinec by si tak měl velmi dobře vybrat instituci, od níž chce úvěr čerpat. Při výběru může přihlédnout i k Indexu odpovědného úvěrování. Člověk v tísní, nezisková organizace zabývající se mimo jiné i dluhovým poradenstvím, provádí každoroční porovnání poskytovatelů nezajištěných spotřebitelských úvěrů, kteří mají licenci České národní banky. Hodnotí tak nejen cenu takového úvěru, ale i transparentnost smluv a vstřícnost jednání v případě, kdy se klient dostane se splácením do prodlení.⁶⁹ Kromě osvěty a informování o podmínkách poskytování úvěrů od jednotlivých institucí touto aktivitou Člověk v tísní i napomáhá k odstraňování sporných smluvních podmínek, neboť poskytovatelé sami mají zájem být pozitivně hodnoceni.

4.1.1. Fáze dluhu

V případě dluhu vzniklého z lichevního jednání obvykle žádné fáze dluhu nejsou. V případě, že dlužník je se splácením v prodlení, využívají lichváři zastrašování a agresi k vymození svých pohledávek. V případě dluhů vzniklých ze smluvních úvěrů však dluh postupuje pomalu a dlužník má šanci se vyvarovat soudnímu vymáhání pohledávky.

Jestliže jedinec uzavře úvěrovou smlouvu, stává se z něj dlužník a je povinen vrátit půjčené finanční prostředky dle smluvených podmínek. Jestliže tak nečiní, nachází se jeho dluh v prodlení, to znamená, že dlužník se opozdil se splátkou. Jestliže v tuto chvíli začne aktivně komunikovat s věřitelem, je obvykle možné dohodnout se na úpravě splátkového kalendáře.

Druhá fáze nastává ve chvíli, kdy věřitel informuje dlužníka a současně ho vyzývá, aby ve stanovené lhůtě uhradil dlužnou částku. Dlužník tak má nadále možnost s věřitelem dohodnout podmínky splácení dluhu.

Třetí fází je výzva k zaplacení. Jedná se o poslední upomínku, kdy dlužník společně s věřitelem může dojednat splátkový kalendář a vyhnout se tak soudnímu řízení. Jestliže tak neučiní, přistupuje věřitel k institutům umožňujícím mu vymáhání dluhu.

Jestliže dlužník nadále zůstává pasivní, může dluh postoupit do čtvrté fáze, kdy věřitel z důvodu ztráty důvěry od smlouvy ustoupí a prohlásí úvěr za splatný. Tímto odstoupením se stává závazek splatným v plné výši.

V páté fázi může věřitel využít služeb inkasní (vymahačské) společnosti. Tato společnost následně vymáhá peněžní závazek místo věřitele nebo pro věřitele na základě mandátní smlouvy. V této fázi je stále možné domluvit splátkový kalendář a vyhnout se tak významnému navýšení dluhu spojenému s náklady za soudní řízení a exekutora.⁷⁰

Jestliže se věřitel nedomůže na základě výše uvedených kroků své pohledávky, může využít možnosti podat žalobu k soudu nebo návrh na vydání platebního rozkazu. Věřitele v této fázi zastupuje advokát, přičemž veškeré náklady na soudní řízení a právní zastoupení je povinen uhradit dlužník. Dluh tak v této fázi již významně narůstá. Mimo soudní řízení je vymození pohledávky možné i prostřednictvím rozhodčího řízení, jestliže dlužník již při podpisu smlouvy podepíše i rozhodčí doložku, tedy ujednání o tom, že případné budoucí spory budou řešeny prostřednictvím rozhodčího řízení. Jelikož je rozhodce určován i odměňován věřitelem, existují pochybnosti o jeho nestrannosti.

⁶⁹ Srov. Kovalčík, M. *Index odpovědného úvěrování poradí, kde si vzít půjčku a komu se raději vyhnout* [online].

⁷⁰ Srov. Hrdinková, T., Mati, P. *Metodika dluhového poradenství*, s. 11–12.

V praxi nastávají situace, kdy může rozhodce uznat i takový nárok věřitele, který by byl při soudním řízení odmítnut.⁷¹

Další fází je vydání soudního rozhodnutí nebo rozhodčího nálezu. Rozhodčí nález má stejné právní účinky jako soudní rozhodnutí a je i exekucním titulem, nicméně proti rozhodčímu nálezu nelze podat odvolání a řízení je tak velmi rychlé. Právní mocí rozhodčího nálezu řízení končí, tj. zpravidla po doručení rozhodčího nálezu stranám sporu. Rozhodčí nález je možné zvrátit pouze rozhodnutím soudu, přičemž návrh na jeho zrušení musí být podán ve lhůtě tří měsíců od doručení rozhodčího nálezu navrhuující straně.⁷² Proti soudnímu rozhodnutí lze podat písemný odpor. Po nabytí právní moci je rozhodnutí vykonatelné a stává se tak exekucním titulem.

Jestliže dlužník nesplní povinnost, která mu byla rozhodnutím soudu nebo rozhodčím nálezem stanovena, zpravidla uhrazení dluhu v celé jeho výši navýšené o soudní poplatky, může věřitel podat k příslušnému soudu návrh na nařízení exekuce. Pohledávku převezme exekutor, který se již nezabývá oprávněností pohledávky, a začne ji zákonnými prostředky vymáhat.⁷³

4.1.2. Exekuce

Zákon č. 120/2001 Sb., exekucní řád, stanovuje způsoby provedení exekuce, a to přikázáním pohledávky, správou nemovité věci nebo prodejem movitých a nemovitých věcí, přičemž v případě, že jeden ze způsobů není dostatečný k zajištění pohledávky, může exekutor postupovat všemi třemi způsoby najednou. Zákon obligatorně stanoví pořadí způsobů vymáhání dluhu, čímž by mělo být zajištěno co nejmenší zatížení dlužníka.

Nejčastějším způsobem exekuce jsou srážky ze mzdy či jiných příjmů, v případě, že tyto nepostačují, tak srážky ze mzdy či jiných příjmů manžela dlužníka. Pro stanovení výše srážky je rozhodující výše nezabavitelné částky a skutečnost, zda je exekuce vedena jako přednostní či nepřednostní pohledávka. Nezabavitelná částka se vypočítává z částky životního minima, která je stanovena zákonem č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, a částky normativních nákladů na bydlení, které stanovuje každoročně vláda ČR svým nařízením.⁷⁴ Pro rok 2022 je tak stanovena nezabavitelná částka ve výši 8 006,25 Kč, přičemž pro každou další vyživovanou osobu (manželka, děti) se započítává z 1/3 této částky, tedy ve výši 2 668,75 Kč. Pro účely stanovení výše srážky se následně od čistého příjmu odečítá nezabavitelná částka dlužníka, případně navýšená o nezabavitelné částky vyživovaných osob, a výsledná částka je pak rozdělena na třetiny. Jedna třetina je určena na úhradu nepřednostních pohledávek, druhá třetina na úhradu přednostních pohledávek a poslední třetina zůstává dlužníkovi. Přednostními pohledávkami jsou například pohledávky výživného, náhrady újmy způsobené poškozenému ublížením na zdraví, pohledávky daní, poplatků a jiných obdobných peněžitých plnění, pojistného na sociální zabezpečení nebo veřejné zdravotní pojištění. Jestliže dlužník nemá přednostní pohledávky, tak třetina, která by jinak byla určena na jejich úhradu, zůstává jemu.⁷⁵

Dalším častým způsobem provedení exekuce je přikázání pohledávky. Exekutor dlužníkovi zablokuje bankovní účet, přičemž není rozhodné, zda příchozí platby patří

⁷¹ Srov. Hrdinková, T., Mati, P. *Metodika dluhového poradenství*, s. 13–14.

⁷² Srov. Papoušek, M. *Rozhodčí řízení a otázka jeho věcného přezkumu* [online].

⁷³ Srov. Hrdinková, T., Mati, P. *Metodika dluhového poradenství*, s. 16.

⁷⁴ Srov. Tamtéž, s. 18.

⁷⁵ Srov. Jouza, L. *Srážky ze mzdy a exekuce v roce 2022* [online].

skutečně jemu nebo zda jsou na jeho účet vypláceny finanční prostředky jiné osoby.⁷⁶ Za situace, kdy dlužník má na bankovním účtu prostředky k vyplacení mzdy svým zaměstnancům a tuto skutečnost prokáže, mu banka potřebné finanční prostředky vyplatí. Fyzické osobě pak na její žádost banka jednorázově vyplatí finanční prostředky odpovídající trojnásobku životního minima, tj. 11 580 Kč, v souladu s ustanovením § 304a a § 304b zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.

Jestliže je exekuce vedena z důvodu pohledávky na výživném, je jednou z možností výkonu exekuce pozastavení řídičského oprávnění. Jestliže však dlužník prokáže, že řídičské oprávnění je nezbytné k zajištění základních životních potřeb jeho a jím vyživovaných osob, příkaz se zruší.

Dalšími častým způsobem výkonu exekuce je prodej movitých nebo nemovitých věcí dlužníka. Exekutor sepíše veškeré movité věci, označí je a může je již při první návštěvě odvézt do úschovy, zejména tehdy, jestliže je důvodná obava z jejich poškození a ztráty. Zabavený majetek je oblepen exekuční nálepkou „exekučně zabaveno“. Od tohoto momentu dlužník není oprávněn s tímto majetkem jakkoli nakládat, jinak by se dopouštěl trestného činu maření výkonu rozhodnutí. Dlužník však má možnost do 15 dnů podat návrh na vyškrtnutí věci ze soupisu, to zejména tehdy, jestliže exekučovaný majetek není v jeho vlastnictví nebo se jedná o majetek, který je z exekuce zákonem vyloučen.⁷⁷ Z exekuce movitých věcí je vyloučeno obvyklé vybavení domácnosti, zvířata (jestliže jsou chována jako společníci a hlavním účelem chovu není hospodářský efekt), snubní prsteny a předměty obdobné povahy a nezbytné zdravotnické potřeby.⁷⁸ K exekuci nemovité věci může exekutor přistoupit jen tehdy, jestliže je objektivně prokázáno, že nemovitost je ve vlastnictví dlužníka. Exekučovaný majetek je následně prodán v dražbě.

4.2. Charakteristika zadlužení a předlužení, dluhová spirála

Zadlužení lze charakterizovat jako stav, kdy si osoba vypůjčí peníze, čímž se z ní stává dlužník a z vypůjčených peněz se stává dluh. S dluhem vzniká i závazek, resp. povinnost jej vrátit věřiteli, který má naopak nárok (právo) na vrácení půjčených peněz.⁷⁹ Předluženost pak lze definovat jako stav, kdy dlužník není schopen hradit z jakéhokoliv důvodu pravidelné výdaje, přičemž tento stav není krátkodobý, ale stále trvá. Předlužení tak způsobuje dlouhodobou neschopnost uspokojit opakované výdaje.⁸⁰ Předlužení je sociálně-ekonomickým problémem. Sociální aspekty předlužení způsobují obtížné sociální začlenění zadlužené domácnosti do běžné společenského života. Ekonomická problematika spočívá zejména v tom, že osoby v produktivním věku jsou demotivovány k legální práci pro exekuce na mzdě a často tak své finanční prostředky získávají ze sociálních dávek. Současně jsou společnostmi vynakládány finanční prostředky na boj proti sekundárním důsledkům předluženosti jako jsou náklady na sociální služby, boj s kriminalitou apod.⁸¹ Z pohledu práva je pak předlužení charakterizováno jako stav, kdy splatné závazky vůči více věřitelům převyšují majetek dlužníka.⁸²

Příčina zadlužení může být aktivní nebo pasivní. Aktivní zadlužení je výsledkem projevu vůle dlužníka, který čerpá úvěr či uzavřel smlouvu, kterou se zavázal k nějakému plnění. Pasivní zadlužení je pak výsledek opomenutí nebo zanedbání povinnosti dlužníka,

⁷⁶ Srov. Hrdinková, T., Mati, P. *Metodika dluhového poradenství*, s. 21.

⁷⁷ Srov. § 66 a násl. zákona č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád).

⁷⁸ Srov. § 3 zákona č. 279/2003 Sb., o výkonu zajištění majetku a věcí v trestním řízení.

⁷⁹ Srov. MF ČR. *Finanční gramotnost* [online].

⁸⁰ Srov. Bartesová, G. *Sociálně-politická analýza příčin zadluženosti občanů* [online], s. 62.

⁸¹ Srov. Noveský, I. *Slabikář finanční gramotnosti*, s. 69.

⁸² Srov. Hülová, K. *Předlužení*, s. 336.

jako je např. nedoplatek na nájemném, nezaplacení pojistného či účtu mobilnímu operátorovi. Zadlužení samozřejmě může být výsledkem kombinace těchto příčin, kdy aktivně zadlužený člověk z důvodu nějaké sociální události (např. nemoc nebo ztráta zaměstnání) neuhradí nějaký poplatek z důvodu absence finančních prostředků. Tyto situace pak mohou vést k roztáčení tzv. dluhové spirály.⁸³

Dluhová spirála, nebo také past, je charakterizována jako stav, kdy se vychýlí příjmy a výdaje dlužníka natolik, že tento pro splácení stávajících dluhů získává peníze prostřednictvím rychlých půjček, finančních prostředků z kreditních karet nebo kontokorentních úvěrů, a to mnohdy bez důkladného uvážení jejich rizikovosti.⁸⁴

Zadlužení samo o sobě není sociální událostí, naopak dluh může být vnímán jako jistá porce svobody, protože se zvyšuje spotřební volnost dlužníka. Jestliže si však dlužník vytvoří více dluhů, než je schopen splácet, stává se tak jejich otrokem. S nadsázkou tak lze říct, že do otroctví člověka zavedla nadmíra svobody.⁸⁵

4.3. Příčiny a důsledky předlužení

Jako hlavní příčinu zadlužení lze charakterizovat ztrátu příjmů. Předlužení tak může nastat právě v důsledku vyšší spotřeby, než jsou příjmy, nebo v důsledku náhlé sociální situace, která příjem ovlivní.

Rostoucí předluženost obyvatel je aktuálně velkým problémem. V České republice aktuálně čelí přes 10 % dospělé populace exekuci a celkem je vedeno na 5 milionů exekučních řízení. Zadluženost spojená s předlužeností tak svými ekonomickými a sociálními důsledky přímo ovlivňuje kvalitu života dlužníků. Má vliv na míru nezaměstnanosti, kvalitu bydlení, dostupnost zdravotní péče nebo vzdělání, na míru kriminality či výskyt sociálně nežádoucích jevů. Současně je i jednou z příčin sociálního vyloučení jedinců a rodin.⁸⁶

Předlužení je spojeno i s nefinančními problémy, jako je psychický stres, úzkosti, deprese, obavy o fyzické zdraví, což negativně ovlivňuje sociální a rodinné vztahy a vytváří bariéry pro další rozvoj. Tyto negativní efekty se zintenzivňují, když finanční problémy trvají dlouhodobě.⁸⁷

Jestliže na řešení možného předlužení nahlédneme ze subjektivního hlediska dlužníka, tak jednou z možností, jak reagovat na předlužení, je „neřešení“, tedy stav, kdy si klienti nepřipouštějí, že svou finanční situaci již nemají pod kontrolou a s ohledem na splatnost pohledávek jim před očima roste velký problém. Neřešení situace obvykle přichází ve chvíli, kdy se začíná roztáčet dluhová spirála a dlužník již si začíná být vědom vážnosti situace. Jeho rozhodnutí – nekonat a ignorovat situaci – pak není ničím jiným než obranným mechanismem. Mysl tak brání své sebehodnocení před pocity zmaru a méněcennosti z důvodu selhání. Jako základní obranné mechanismy můžeme charakterizovat vytěsnění a potlačení. Zatímco vytěsnění je obvykle nevědomý psychický proces, potlačení je zpravidla vědomé popření důležitosti situace.⁸⁸ Tyto obranné mechanismy ale v důsledku způsobují prohlubování nejen ekonomických, ale i sociálních problémů jedince i celé rodiny.

⁸³ Srov. MPSV ČR. *Metodika řešení předluženosti nejchudších obyvatel* [online], s. 9.

⁸⁴ Srov. Tamtéž, s. 37.

⁸⁵ Srov. Sedláček, T. Graeber, D. *(R)evoluční ekonomie o systému a lidech*, s. 66–69.

⁸⁶ Srov. Agentura pro sociální začleňování. *Zadluženost* [online].

⁸⁷ Srov. Sherraden, M. S., Huang, J. *Finanční sociální práce* [online].

⁸⁸ Srov. Paulík, K. *Psychologie lidské odolnosti*, s. 77.

Jak již bylo uvedeno výše, lichva je s předlužením úzce spjata a předlužené osoby jsou jí více ohroženy. Lichva může být příčinou i důsledkem předlužení i ostatních jevů, které negativně ovlivňují kvalitu života dlužníků.

4.3.1. Nezaměstnanost

Nezaměstnanost lze definovat jako příčinu i následek předlužení. Jestliže hovoříme o příčině, tak je zřejmé, že ztráta zaměstnání vede ke snížení příjmů, z čehož pramení snížená schopnost splácet své závazky. Nezaměstnanost jako následek předlužení nastává tehdy, kdy dlužník ztrácí motivaci pracovat z důvodu uvalení exekucí na mzdu, v důsledku čehož je mu vypláceno pouze nezabavitelné minimum. Rozlišujeme nezaměstnanost krátkodobou a dlouhodobou, kdy zejména ta dlouhodobá, tedy trávající déle než 12 měsíců, má závažné ekonomické, psychologické a sociální dopady.⁸⁹

Nezaměstnanost ovlivňuje sociální pozici jedince ve společnosti, dochází k poklesu jeho statusu a sociální prestiže. Nezaměstnanost může být vnímána jako vlastní neschopnost být plnohodnotným členem společnosti, jedinci tak klesá jeho sebevědomí, můžou se vyskytovat pocity marnosti, zbytečnosti, apatie až rezignace. To následně ovlivňuje i fyzické a duševní zdraví jedince, což v důsledku všech okolností zvyšuje pravděpodobnost výskytu sociálně patologických jevů, jako je alkoholismus nebo kriminalita.

V případě dlouhodobé nezaměstnanosti dochází k adaptaci jedince na tento stav, mizí pracovní návyky a jedinec se tak stává závislým na státem vyplácených dávkách. Osvobození od obtíže při hledání práce a je tak vykoupeno nutným uskokromněním se.⁹⁰

4.3.2. Zhoršený zdravotní stav

Další příčinou předlužení mohou být nemoc či invalidita, jelikož oboje je spojeno se snížením až nemožností uplatnit se na trhu práce, což ohrožuje jedince i rodiny snížením, popřípadě ztrátou příjmu.

Zhoršení zdravotního stavu je však i následkem předlužení. Vlivem stresu dochází ke změně fungování většiny tělesných systémů, což obzvlášť v kombinaci s některými nevhodnými návyky (kouření, alkohol, nedostatek pohybu) může způsobit například bolesti zad a páteře, onemocnění kardiovaskulárního systému, trávicího traktu nebo mohou být spouštěčem nějakého psychiatrického onemocnění.⁹¹ Stávající stav nouze v souvislosti s pandemií Covid-19 měl obrovský dopad na finanční stabilitu lidí. Podle Centra pro kontrolu nemocí a prevenci nemocí Spojených států amerických existuje přímá souvislost mezi finančním zabezpečením člověka a oblastmi označovanými jako sociální determinanty zdraví. Těmi jsou míněny zejména podmínky v místech, kde lidé žijí, učí se a pracují, a které ovlivňují širokou škálu zdravotních rizik a důsledků.⁹²

4.3.3. Nedostatky ve finanční gramotnosti

Jako další důvody vzniku předlužení můžeme definovat nízkou finanční gramotnost a nízké vzdělání, kdy dlužníci nejsou schopni dohlédnout všech důsledků případného zadlužení. Chybějící základy finanční gramotnosti mají za následek neúčelné hospodaření

⁸⁹ Srov. Noveský, I. a kol. *Slabikář finanční gramotnosti*, s. 50.

⁹⁰ Srov. Noveský, I. a kol. *Slabikář finanční gramotnosti*, s. 51–52.

⁹¹ Srov. Tamtéž, s. 37–39.

⁹² Srov. Harrigan, J. N. *How Financial Social Work Nurtures Financial Health* [online].

s penězi a nevhodný výběr finančních produktů a služeb, v důsledku čehož pak upadají do předlužení jedinci i s celými rodinami.⁹³

Problémy ve vzdělávání mohou být i důsledkem předlužení, kdy rodiny nemají dostatek finančních prostředků k zajištění vzdělání a mimoškolních aktivit svých dětí.⁹⁴

4.3.4. Sociálně patologické jevy

Závislost jako sociálně patologický jev může být opět jak příčinou, tak důsledkem předlužení. Ať už se jedná o závislost na návykových látkách (alkohol, drogy) či patologické hráčství (gambling), oboje vede jedince ke zvýšené spotřebě finančních prostředků. Zároveň dochází k narušení psychických procesů, v jehož důsledku může jedinec mít problémy při udržení zaměstnání a s tím spojeným zajištěním pravidelného příjmu.⁹⁵

Dalšími sociálně patologickými jevy, které doprovázejí problematiku předlužení, jsou zvýšená kriminalita, agrese, násilí, šikana a suicidální chování.⁹⁶

4.3.5. Snížená kvalita bydlení

Následkem předlužení je i problematika kvality bydlení. S ohledem na nedostatek příjmů má dlužník problémy hradit náklady spojené s bydlením, což může vyústit ve ztrátu adekvátního bydlení, nutnost přestěhování se do nevhodných prostor až v případné bezdomovectví.⁹⁷

4.3.6. Chudoba a sociální vyloučení

Jestliže dlužník vynakládá část svých finančních prostředků na úhradu dluhu, musí této skutečnosti přizpůsobit i svou spotřebu. Může tak být přímo ohrožen chudobou až sociálním vyloučením.

Chudoba je charakterizována jako stav, kdy jedinci nejsou schopni uspokojovat své základní potřeby v rozsahu, který je pro danou společnost uznáván jako minimální či nezbytně potřebný a současně není možné zvýšit ji na potřebnou úroveň. S chudobou se pojí hmotná nouze a materiální deprivace a současně bývá spojena i s problémy v dalších oblastech, jako je bydlení nebo vzdělávání.⁹⁸

Sociální vyloučení lze definovat jako *postupnou a stupňující se exkluzi z plné participace na sociálních, materiálních i symbolických zdrojích produkovaných, sdílených a konzumovaných širokou společností k zajištění dobrých životních podmínek, organizaci sociálního života a k účasti na rozhodování*.⁹⁹ Sociální vyloučení tak zvýrazňuje sociální nerovnosti, což má vliv i na ostatní aspekty života, jako je vzdělání, bydlení, zaměstnání, zdraví i zadluženost. Z toho jednoznačně vyplývá, že sociální vyloučení nelze jednoznačně stanovit jako příčinu či následek předlužení, neboť tyto jevy jsou natolik provázané, že je nelze od sebe jednoznačně oddělit.¹⁰⁰

⁹³ Srov. Noveský, I. a kol. *Slabikář finanční gramotnosti*, s. 20.

⁹⁴ Srov. Bartesová, G. *Sociálně-politická analýza příčin zadluženosti občanů* [online], s. 67.

⁹⁵ Srov. Tamtéž, s. 66.

⁹⁶ Srov. Noveský, I. a kol. *Slabikář finanční gramotnosti*, s. 53–62.

⁹⁷ Srov. Bartesová, G. *Sociálně-politická analýza příčin zadluženosti občanů* [online], s. 65–68.

⁹⁸ Srov. Krebs, V. a kol. *Sociální politika*, s. 107.

⁹⁹ Čada K. a kol. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR* [online], s. 14.

¹⁰⁰ Srov. Lang, P. Matoušek, R. *Metodika pro posouzení míry a rozsahu sociálního vyloučení v území* [online], s. 6.

4.3.7. Ohrožení rodiny

Důsledkem předlužení může být i rozpad rodiny. V případě finančních problémů může jeden z partnerů před druhým tajit, v jakém stavu jsou rodinné finance. V důsledku prohlubující se dluhové pasti tak může dojít k tomu, že rodina již není schopna řádně zabezpečit základní potřeby svých dětí. V tomto případě může dojít k odebrání dětí do náhradní rodinné péče nebo ústavního zařízení.¹⁰¹

V souhrnu je zřejmé, že příčiny i důsledky předlužení jsou vzájemně provázané a obvykle se u předlužených osob setkává více faktorů najednou. To klade zvýšené nároky na sociální pracovníky, kteří s těmito osobami pracují, protože před sebou mají multifaktoriální problémy, které je nutné řešit komplexně s ohledem na možnosti a schopnosti klientů. V případě mnohoproblémového klienta obvykle není schopna jedna sociální služba obsáhnout všechny jeho potřeby, je tedy vhodná koordinovaná péče společně s dalšími organizacemi a službami. Současně je nutné vzít v úvahu, že naděje na rychlý a viditelný výsledek intervence není vysoká.¹⁰²

4.4. Specifika daná pandemií onemocnění Covid-19

Pandemie onemocnění Covid-19 měla přímý vliv na ekonomiku. Jedním z jejích nejviditelnějších důsledků je výrazný nárůst veřejného dluhu, kdy významnou část zátěže převzal stát prostřednictvím celé škály podpůrných opatření. Tím zmírnil dopady pandemie na své obyvatele.¹⁰³

Odborníci předpokládají, že vlivem ekonomických dopadů souvisejících s pandemií onemocnění Covid-19, jako je ztráta zaměstnání nebo snížení příjmu, budou ovlivněny i další oblasti sociálního fungování jednotlivců i rodin. V případě rodin panují největší obavy ze ztráty bydlení, nicméně dalšími aspekty, které mají vliv na sociální situaci těchto rodin, jsou i vyčerpání rodičů, závislost související s nadměrným používáním telefonu a počítačové techniky a psychická onemocnění. S ohledem na nedostatečnou kapacitu sociálních služeb, které by mohly rodiny v dané situaci využít, jsou rodiny přímo ohroženy nedostatkem financí nutných k zajištění jejich potřeb a jsou tak více ohroženy zadlužením až předlužením, včetně všech jejich dopadů.¹⁰⁴

¹⁰¹ Srov. Mašatová, K. *Dluhy a finanční problémy* [online].

¹⁰² Srov. Matoušek, O. *Mnohoproblémový klient*, s. 408–409.

¹⁰³ Srov. Česká národní banka. *Svět na konci pandemie: pyramida z dluhů* [online].

¹⁰⁴ Srov. Sirius, Median. *Prognóza vývoje situace pro rodiny s dětmi a podpůrné služby*, s. 17, 40.

5. Možnosti řešení předlužení

Řešení předlužení jednotlivců a domácností se odvíjí od jejich příčin, přičemž ty mohou být jak vnitřní, tak vnější. Streu uvádí, že jednatelce dosahuje finanční způsobilosti tím, že má schopnost a příležitost dosáhnout finančního blahobytu a bezpečí. Finanční blahobyt pak popisuje jako kombinaci finanční gramotnosti a finančního začlenění.¹⁰⁵ Zatímco finanční gramotnost je subjektivní záležitostí člověka a lze ji zpravidla naučit, finanční inkluze míní ekonomickou spravedlnost. Ekonomická spravedlnost je pak právní rámec státu, který zamezuje diskriminaci a predátorským praktikám a současně poskytuje ochranu jak dlužníkovi, tak věřiteli.¹⁰⁶ S ohledem na výše uvedené se tak intervence směřující k finančnímu blahobytu jednotlivce vyskytují na makro, mezo i mikro úrovni.

Na makroúrovni hovoříme o intervencích strany státu, který vytváří takové podmínky, aby předlužené osoby mohly vystoupit z dluhové pasti, potažmo aby se do dluhové spirály vůbec nedostaly. Prakticky se tak jedná o správné nastavení mantinelů a systému kontroly pro poskytovatele půjček a úvěrů, postihování nekalých praktik a trestných činů spáchaných v souvislosti s půjčováním peněz a takové nastavení sociální podpory, aby bylo pro dlužníky výhodné pracovat i v případě, že musí splácet své závazky.¹⁰⁷ Z tohoto pohledu lze pozitivně hodnotit přijetí některých zákonů v posledních letech, jako jsou např. již výše citované, a to zákon o spotřebitelském úvěru z roku 2006 či nově přijatý energetický zákon z roku 2021. Dalšími kroky státu byly např. novela zákona o ochraně spotřebitele (i s ohledem na výše uváděné nekalé obchodní praktiky) a zejména novela insolvenčního zákona z roku 2019, která umožňuje oproti předchozímu znění zákona insolvenční širšímu okruhu dlužníků. Některé světové státy (USA, Singapur, Severní Korea, Kanada, Izrael) vytváří dětem tzv. dětské rozvojové účty, což jsou dotované spořicí nebo investiční účty, které pomáhají lidem akumulovat majetek pro účely rozvoje a potřeb v průběhu života. Jsou považovány za univerzální (účastní se všichni), progresivní (větší dotace pro chudé) a potenciálně doživotní národní politiku. Účet se automaticky otevře s počátečním vkladem od státu, děti s nízkými a středními příjmy mohou získat další vklady při určitých životních milnících. Podporovány jsou individuální vklady. Programové vklady lze použít pouze pro určité účely, jako je postsekundární vzdělávání, nákup domů, rozvoj podnikání i zabezpečení na důchod.¹⁰⁸

Na mezoúrovni lze pohlížet na možnosti obcí pomoci předluženým osobám. Ministerstvo práce a sociálních věcí zpracovalo na základě projektu Podpora sociálního začleňování na místní a regionální úrovni Metodiku řešení předluženosti nejchudších obyvatel, v níž jsou nastíněny možnosti řešení předlužení v možných nástrojích a opatřeních obcí. Jelikož předlužení domácností má negativní dopady v oblasti bydlení, mohou obce přispívat k řešení nepříznivé sociální situace svých občanů vhodně nastavenou bytovou politikou. Obec tak má možnost nastavit pravidla a podmínky pro uplatňování postupů k občanům, kteří žijí v obecních bytech. Vhodnou bytovou politikou lze realizovat jak vhodně nastaveným systémem přidělování obecních bytů, kdy může upustit od kauce či podmínek bezdlužnosti nebo trvalého pobytu v obci, u již vzniklých dluhů v oblasti nájemného a služeb spojených s bydlením pak prostřednictvím včasných upomínek o vzniklém dluhu a možnostech jeho splácení, dohodou o splátkovém kalendáři, dohodou o posečkání s úhradou nájemného, odpuštěním penále či

¹⁰⁵ Srov. Streu, B. *The Importance of Financial Social Work* [online], s. 2.

¹⁰⁶ Srov. Tamtéž, s. 5–6.

¹⁰⁷ Srov. Besedová, M. *Metodika: Vytváření sítě dluhového poradenství*, s. 10.

¹⁰⁸ Srov. Sherraden, M. et al. *International Child Development Accounts* [online], s. 1–6.

prodloužením nájemní smlouvy v případě doplacení dluhu po obdržení výpovědi. Dále se dle této metodiky mohou obce zaměřit na nástroje k podpoře svých občanů v zodpovědném rozhodování v oblasti financí a v obraně jejich práv. Za určující je pak vzdělanost pracovníků obcí v dluhové problematice, kteří mohou občanům obce poskytnout pomoc. Obce se mohou věnovat osvětě v oblasti rizik spojených s předlužením, a to například prostřednictvím obecních zpravodajů, webových stránek, pořádáním přednášek a workshopů nebo distribucí letáků.¹⁰⁹ V pravomoci obcí je také možnost regulovat podomní prodej či vylepování reklam na nevýhodné půjčky vyhláškami. Současně lze realizovat regionální politiku aktivním vyhledáváním dlužníků s nabídkou pomoci nebo podporou zřízení či provozu dluhových poraden a budováním záchranné sítě.¹¹⁰ Další metodika zpracovaná Ministerstvem práce a sociálních věcí v roce 2018 se zabývá přímo dluhovým poradenstvím, kdy doporučuje obcím zajištění adekvátní dostupnosti a kapacity sociálních služeb poskytujících dluhové poradenství, uvádí možnosti nastavení dluhového poradenství v obci a informuje o možnostech návrhu na povolení oddlužení.¹¹¹

Na mikro úrovni pak hovoříme o dluhovém poradenství. Sociální služby odborného sociálního poradenství jsou v kompetenci Ministerstva práce a sociálních věcí, avšak institut oddlužení a podávání insolvenčních návrhů, což je jedna z možností řešení předlužení klienta, spadá pod Ministerstvo spravedlnosti.¹¹² V zahraničí se hovoří spíše o *finanční sociální práci*, která je zaměřena komplexněji. Jejím cílem je odstranění strukturálních bariér a zlepšení přístupu ke zdravým finančním službám, příležitostí k budování majetku, finanční politice domácností a finančnímu vzdělávání a poradenství pro rodiny s nízkými a středními příjmy a zranitelné skupiny obyvatelstva.¹¹³ Dluhovému poradenství v České republice bude následně zaměřena celá kapitola.

Pro úplnost by bylo vhodné uvést, že pomoci předluženým osobám může i jejich sociální zázemí, jako je rodina či přátelé, jestliže se však sami nepotýkají s obdobnými problémy.

5.1. Zákonné instituty k řešení předlužení

V této podkapitole budou představeny zákonné formy řešení vysokého zadlužení, kterými stát umožňuje svým občanům zbavit se okovu dluhů.

5.1.1. Institut oddlužení fyzických osob (insolvence)

Insolvenční řízení včetně oddlužení fyzických osob je upraveno zákonem č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Úpadek je charakterizován jako neschopnost dlužníka platit své závazky více věřitelům řádně a včas. Existují dvě formy úpadku, a to platební neschopnost a předlužení. V platební neschopnosti se nachází dlužník, který má více věřitelů (tedy nejméně 2), má peněžité závazky déle než 30 dní po splatnosti a není schopen tyto závazky plnit. Předlužen je dlužník (pouze právnická osoba nebo fyzická osoba-podnikatel), který má více věřitelů (tedy nejméně 2) a souhrn jeho závazků převyšuje hodnotu jeho majetku.¹¹⁴

¹⁰⁹ Srov. MPSV ČR. *Metodika řešení předluženosti nejchudších obyvatel* [online].

¹¹⁰ Srov. Ošťádalová, Š., Hábl, R. *Exekuce domácností brzdí společnost i ekonomiku. Pomoci mohou radnice* [online].

¹¹¹ Srov. MPSV ČR. *Dluhové poradenství – co a jak v několika krocích* [online].

¹¹² Srov. Emrová, N. *Možnosti a rizika dluhového poradenství*, s. 140.

¹¹³ Srov. Sherraden, M. S., Huang, J. *Financial Social Work* [online].

¹¹⁴ Srov. MS ČR. *Jak ven z dluhové pasti? Oddlužení* [online].

Oddlužení patří mezi sanační způsoby řešení úpadku a je určeno standardně pouze pro fyzické a právnické osoby, které nejsou ze zákona považovány za podnikatele a nemají dluhy z podnikání. Dluhy z podnikání nebrání oddlužení tehdy, pokud s tím věřitel takové pohledávky souhlasí (přičemž platí pravidlo, že když věřitel nereaguje, tak souhlasí) nebo se jedná o zajištěnou pohledávku. Oddlužení může být realizováno buď plněním splátkového kalendáře se zpeněžením majetkové podstaty, nebo samotným zpeněžením majetkové podstaty.¹¹⁵

Pokud je předluženost vysoká a zadlužený jedinec má velké množství věřitelů, může být insolvenční řízení jedinou možností, jak dosáhnout v dlouhodobém horizontu jeho finanční stability. Oddlužení je výhodnější než splácení dluhů denně navyšovaných o smluvní pokuty, penále a úroky z prodlení. Díky oddlužení tak přestanou závazky narůstat o odměny advokátů a exekutorů. Po celou dobu trvání oddlužení je dlužník současně pod ochranou soudu, jelikož po podání insolvenčního návrhu exekutor nemůže vykonávat exekuční příkazy.

Insolvenční řízení je náročný dlouhodobý proces, kdy dlužníkovi zůstane pouze nezabavitelný příjem a zároveň musí prokázat, že dělá maximum pro uhrazení svých závazků. Povinnou součástí je zpeněžení majetku dlužníka. Z této podmínky však existují výjimky, a to tehdy, jestliže předpokládaná cena není dostatečně vysoká na to, aby z ní insolvenční správce mohl zaplatit nejen náklady na prodej a svou odměnu, ale také poslat peníze věřitelům. Nová právní úprava zavádí také ochranu přiměřeného obydlí dlužníka. Jestliže hodnota dlužníkova obydlí nepřesahuje hodnotu stanovenou nařízením vlády a oddlužení není realizováno samotným zpeněžením majetkové podstaty, pak k jeho prodeji dojít nemusí. Zajištěný věřitel má však právo dát pokyn ke zpeněžení i takového obydlí, které by jinak kvůli své hodnotě chráněno bylo, typicky např. u zástav nemovitostí pro účely hypotečních úvěrů.¹¹⁶

Insolvenční zákon od roku 2008, kdy nabyl účinnosti, prodělal několik legislativních proměn. Jako nejvýznamnější se jeví jeho novelizace od 01.07.2017 a od 01.06.2019. Do 01.07.2017 mohl insolvenční návrh spojený s návrhem na oddlužení podat kdokoliv. Na trhu tak existovalo mnoho společností, které se zabývaly vypracováváním insolvenčních návrhů, za což žádaly od svých již předlužených klientů velmi vysoké finanční částky. Po přijetí této novely může dle ustanovení § 390a zákona za dlužníka sepsat a podat návrh pouze advokát, notář, soudní exekutor, insolvenční správce, kterým dle tohoto zákona náleží odměna ve výši 4 840 Kč, resp. 7 260 Kč v případě oddlužení manželů. Sepsat a podat návrh může i samotný dlužník, jestliže má právnické nebo ekonomické vzdělání v magisterském studijním programu nebo vykonal zkoušku insolvenčního správce. Dále může sepsat a podat návrh akreditovaná osoba, což je právnická osoba, které byla ministerstvem spravedlnosti udělena akreditace pro poskytování služeb v oblasti oddlužení; této osobě dle zákona odměna za sepsání a podání návrhu odměna nenáleží. To přispělo k rozšíření dluhového poradenství v rámci sociálních služeb a sociální práce, ačkoli i před účinností této novely pomáhaly dlužníkům s vypracováním návrhů zejména občanské poradny.

Od 01.06.2019 vstoupila v platnost další novela insolvenčního zákona, která podstatně změnila podmínky oddlužení. Nově může soud nařídit dlužníkovi využít v rozsahu nejvýše 100 hodin služby odborného sociálního poradenství poskytované registrovaným poskytovatelem sociálních služeb, aby se naučil řešit finanční potíže. Zásadní změnou je však skutečnost, že pro splnění podmínek oddlužení již není povinnost uhradit minimálně 30 % nezajištěných pohledávek a možnost přerušeni nebo prodloužení insolvenčního řízení z důležitých důvodů. O přerušeni nebo prodloužení rozhoduje

¹¹⁵ Srov. MS ČR. *Jak ven z dluhové pasti? Oddlužení* [online].

¹¹⁶ Srov. Tamtéž.

insolvenční soud. Přijatá novela měla umožnit oddlužení většímu počtu dlužníků, nicméně stanovením minimální měsíční částky, která musí na dluhy odejít, je nadále znemožněno oddlužení těm, kteří mají nízký příjem či velké množství vyživovacích povinností. Minimální měsíční splátka v současnosti činí 2 178 Kč měsíčně (resp. 3 267 Kč v případě společného oddlužení manželů).¹¹⁷

Jestliže oddlužení není v jeho průběhu zrušeno, soud dlužníkovi zbytek dluhů odpustí. Podle insolvenčního zákona se tak stane v případě, že dlužník již uhradil veškeré přihlášené závazky v plné výši, nebo zaplatil 60 % přihlášených závazků během 3 let, nebo zaplatil 30 % přihlášených závazků během 5 let, nebo nezaplatil během 5 let 30 % přihlášených závazků, ale prokázal, že vynaložil veškeré své úsilí k uhrazení co největší části závazků. Starobní důchodci, poživatelé invalidního důchodu II. a III. stupně a také dlužníci, jejichž dluhy vznikly z větší části před dosažením zletilosti, mají v insolvenčním řízení zvýhodněné postavení. Oddlužení jsou po 3 letech v případě, že řízení nebylo zrušeno pro porušení podmínek. Není tedy rozhodná výše splacených závazků, protože soud zohledňuje omezenou možnost navýšení příjmu z důvodu zdravotních omezení. Zvýhodnění u starobních důchodců je možné pouze tehdy, jestliže jim byl přiznán starobní důchod již na začátku insolvenčního řízení, v opačném případě se na ně zvýhodnění již nevztahuje.

Insolvenční zákon byl v posledních dvou letech opakovaně upravován přijatými zákony, tzv. lex covid justice I a II, kterými stát reagoval na finanční dopady pandemie Covid-19. Tyto zákony zmírňují dopady epidemie v kontextu insolvenčního práva, kdy stanovují okruh skutečností významných pro nezrušení schváleného předlužení.¹¹⁸

5.1.2. Milostivé léto

Milostivé léto je institut, na jehož základě bylo možné v období od 28.10.2021 do 28.01.2022 splatit dluh u veřejnoprávních institucí a firem, a to pouze ve výši dlužné částky a částky 908 Kč jako odměna exekutorovi. Dlužníci tak měli velmi výhodné podmínky pro splacení těchto dluhů, jelikož byly osvobozeny od pokut, úroků z prodlení a nákladů na samotné exekuce. Legislativně je milostivé léto upraveno zákonem č. 286/2021 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád) a o změně dalších zákonů a některé další zákony. Pojem Milostivé léto je vzat z Bible, konkrétně ze Starého zákona. Součástí zákona, který měl Mojžíš obdržet od Hospodina na hoře Sinaj, byl i příkaz k odpouštění dluhů a propouštění dlužných otroků. Mělo se tak dít každý padesátý rok, v jiné části se však hovoří o každém sedmém roku.¹¹⁹

Zákonem je stanoveno, že milostivého léta bylo možné využít v případě, že dluh, který je možné splatit, vznikl u státu, obcí a krajů nebo ve společnostech, ve kterých má státní aparát většinový podíl. Daný dluh již musel být v exekuci. Pokud v ní ještě nebyl nebo bylo vedeno insolvenční řízení, milostivé léto nebylo možné využít. Další podmínkou bylo, že dluh byl exekučně vymáhán, přičemž se nevztahoval na správní nebo daňové exekuce. Milostivé léto nebylo možné uplatnit na peněžité tresty uložené za úmyslný trestný čin, dluhy vzniklé z odpovědnosti za úmyslně způsobenou škodu, dluhy vzniklé z odpovědnosti za škodu na zdraví a dluhy na výživném či na náhradním výživném. Do milostivého léta se v jeho průběhu zapojilo i několik soukromoprávních institucí, vesměs bankovní a úvěrové společnosti, které umožnily svým dlužníkům

¹¹⁷ Srov. Štůsek, J. *Jaká je minimální splátka oddlužení od 01.07.2020* [online].

¹¹⁸ Srov. Covid portál. *Exekuce a insolvence* [online].

¹¹⁹ Srov. Tožička, T. *Biblické kořeny kampaně Milostivé léto* [online].

splacení exekucí za výhodnějších podmínek, tyto podmínky si však stanovovaly samy. V současné době Vláda ČR jedná o zopakování milostivého léta.¹²⁰

O milostivém létu informovala všechna média, včetně veřejnoprávních. Načasování se však ukázalo jako vcelku nešťastné, neboť v říjnu 2021 došlo k energetické krizi, v jejímž důsledku skončilo více než 900 tisíc domácností v režimu dodavatele poslední instance a náklady na energie jim až násobně vzrostly. Daniel Hůle z organizace Člověk v tísni uvedl, že velké množství lidí, kteří by jinak mohli milostivého léta využít, mělo v daném časovém období snížené možnosti k uhrazení dluhu.¹²¹

¹²⁰ Srov. *Milostivé léto – šance, jak se zbavit exekucí* [online].

¹²¹ Srov. Zavřel, M. *Podcast: Nejčastější dluhová past? Dnes energie i dítě jedoucí na černo, varuje Hůle* [online].

6. Dluhové poradenství

Dluhové poradenství je odborné sociální poradenství, které je orientováno na pomoc zadluženým osobám, u kterých hrozí neschopnost splácet své dluhy nebo jsou s jejich splácením v prodlení. Samotné metody a intenzita spolupráce s klienty se odvíjí od fázi zadlužení, ve kterých se nacházejí. Cílem spolupráce pak je stabilizace finanční situace klienta, obnovení možnosti splácet své závazky a zamezení dalšího nárůstu dluhu – tedy klient, který již není předlužený.¹²² Dluhové poradenství je důležitým nástrojem sociální politiky státu, jelikož pomáhá ke stabilizaci sociální situace klienta a působí preventivně proti nežádoucím následkům předlužení, jako je již zmíněná ztráta zaměstnání, ztráta bydlení nebo výskyt sociálně patologických jevů.

Jak je výše uvedeno, jedná se o odborné sociální poradenství, které je právně ukotveno v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Je poskytováno se zaměřením na potřeby jednotlivých okruhů sociálních skupin osob v poradnách a zahrnuje i sociální práci s osobami, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností. Odborné sociální poradenství poskytuje tyto základní činnosti: zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

V praxi činnost dluhového poradenství obvykle zahrnuje poskytování rad ohledně finančního hospodaření v domácnosti, jako je pomoc se sestavováním osobního rozpočtu a poskytování informací o možném snížení výdajů či zvýšení příjmů domácnosti. Sociální pracovníci svým klientům poskytují informace, jak postupovat, aby se nezdlužili, případně jak postupovat, aby své zadlužení nezvyšovali. Pomáhají tak při vyjednávání s věřiteli, komunikaci se soudy a exekutory, dále poskytují pomoci s podáním návrhů na zastavení exekuce či podáním insolvenčního návrhu. Pro podání návrhu však musí mít akreditaci Ministerstva spravedlnosti, jak je uvedeno výše. Současně by sociální pracovníci měli být schopni posoudit jednotlivé úvěrové smlouvy a jejich vhodnost pro daného klienta, a poskytnout mu informace o právech a povinnostech, které pro něj z dané smlouvy vyplývají.¹²³

Člověk v tísní, nezisková organizace poskytující mimo jiné i dluhové poradenství na území České republiky, navazuje často samotné dluhové poradenství na předchozí práci terénních sociálních pracovníků.¹²⁴ K dlužným klientům se tak pomoc dostává snadněji, doslova až do domu. S ohledem na nedůvěru k institucím, která je v některých obyvatelích sociálně vyloučených lokalit silně zakořeněna, tak může být terénní sociální práce vhodným vstupem do procesu pomoci. Terénní pracovníci pracují s jednotlivými komunitami, obvykle v sociálně vyloučených lokalitách, kde dlouhodobě poskytují poradenství a asistenci přímo v jejich přirozeném prostředí. Při dlouhodobé spolupráci s rodinami terénní sociální pracovníci mají možnost klienty více poznat a rozkrýt tak jednotlivé struktury jejich problému a mohou tak přispět k snadnějšímu procesu pomoci, a to nejen v oblasti dluhů, ale i v oblastech bytové problematiky či výchovných potíží dětí.¹²⁵

Od roku 2020 je svět zmítán pandemií onemocnění Covid-19. Mnoho rodičů muselo zůstat s dětmi doma, mnoho osob přišlo vlivem pandemie o zaměstnání nebo o podstatnou část příjmu. Uvedené mělo vliv i na skladbu klientů dluhového poradenství, neboť v problémech souvisejících s dluhy se začala nacházet i střední třída, která doposud byla

¹²² Srov. Hůlová, K. *Zadlužení*, s. 452.

¹²³ Srov. Besedová, M. *Metodika vytváření sítí dluhového poradenství*, s.11.

¹²⁴ Srov. Člověk v tísní. *Dluhové poradenství* [online].

¹²⁵ Srov. Koprivová, J. *Člověk v tísní realizuje terénní sociální práci jako účinnou variantu dluhového poradenství*, s. 10–11.

schopna své finanční závazky splácet. Oproti klientům ze sociálně vyloučených lokalit však projevila snahu řešit problémy již v jejich počátku, a nikoliv až v době, kdy jsou dluhy již v exekuci.¹²⁶

6.1. Nároky na sociálního pracovníka

Sociální pracovník musí splňovat určité předpoklady pro výkon své profese. Zákon o sociálních službách v ustanovení § 110 stanovuje, jaké jsou předpoklady k výkonu povolání sociálního pracovníka. Těmi jsou trestní bezúhonnost, plná svéprávnost a zdravotní a odborná způsobilost. Odbornou způsobilost pak definuje poměrně široce, podmínkou je vyšší odborné vzdělání nebo vysokoškolské vzdělání zaměřené na sociální práci, sociální politiku, sociální pedagogiku, sociální péči, sociální patologii, právo nebo speciální pedagogiku.

Mimo zákonem stanovené podmínky jsou nezbytné i osobnostní předpoklady pro výkon této profese, neboť pro účelnou sociální práci je nezbytné s klientem navázat důvěrný vztah. Existence dluhu a neschopnost jeho splácení s sebou přináší stud a pocity vlastního selhání. Sociální pracovník by tak měl mít takové vlastnosti a ovládat takové dovednosti, aby získal klientovu důvěru. Pro osobnost sociálního pracovníka by tak měly být charakteristické vlastnosti jako empatie, vřelost, opravdovost, flexibilita, tvořivost. Měl by být schopen hledat řešení nepříznivé situace svého klienta za využití různých přístupů, teorií a metod, které by měl umět vhodně kombinovat tak, aby co nejvíce odpovídala klientovým potřebám. Bezpochyby pak je nezbytným předpokladem skutečnost, že sociální pracovník respektuje lidskou důstojnost svých klientů.¹²⁷

Novosad pak do potřebných kvalit sociálního pracovníka zahrnuje i nezbytnost vědomí vlastních slabín, zejména ve smyslu schopnosti odhadnout vlastní interpersonální reakce v konkrétní situaci. Apeluje na schopnost asertivity a dobrého sebeovládání a na aktivní rozvíjení žádoucích vlastností u klientů sociálního poradenství. Současně upozorňuje na skutečnost, že sociální pracovník by si měl být vědom skutečnosti, že případné nepřiměřené či iracionální chování klienta může být způsobeno maladaptivní reakcí nebo formou vyrovnání se s náročnou životní situací.¹²⁸

Sociální pracovníci poskytující dluhové poradenství pak mimo jiné musí mít široké znalosti v rozsáhlé legislativě týkající se dluhové problematiky, neboť jejich náplní práce je mimo jiné zhodnocení úvěrových smluv a pomoc klientovi s jejich napadením v případě jejich neplatnosti či rozporu se zákonem. Dále pomáhají klientům sloučit jednotlivé exekuce nebo je zastavit v případě, že probíhají na základě neplatných rozhodčích nálezů, a nakonec pomáhají se sepsáním a podáním návrhů na oddlužení.¹²⁹

6.2. Proces dluhového poradenství

Dluhové poradenství probíhá v několika fázích, kdy první z nich je rozhovor s klientem. V této fázi sociální pracovník získává informace o komplexní sociální situaci klienta, a to nejen té finanční, ale i bytové, rodinné, pracovní a další. Následně analyzuje klientovy potřeby a navrhuje řešení, která mohou obsahovat i další dostupné sociální služby, které vyhovují klientovým potřebám.¹³⁰ Dle Hůlové je nezbytným předpokladem pro kvalitní

¹²⁶ Srov. Hovorka, J. *Pomoc už potřebují i lidé ze střední třídy, říká dluhová poradkyně* [online].

¹²⁷ Srov. Noveský, I. *Slabikář finanční gramotnosti*, s. 76.

¹²⁸ Srov. Novosad, L. *Základy speciálního poradenství*, s. 70–71.

¹²⁹ Srov. Člověk v tísni. *Dluhové poradenství* [online].

¹³⁰ Srov. Besedová, M. *Metodika vytváření sítě dluhového poradenství*, s. 15.

a efektivní dluhové poradenství analýza finanční situace klienta, tedy zmapování jeho příjmů, výdajů a pohledávek. Sociální pracovník se pak zaměřuje na jednotlivé pohledávky, dohledává dokumentaci od každé z nich, zjišťuje, z jakého důvodu je klient nesplácí a stanovuje priority v jejich splácení s ohledem na možné pokuty a narůstající úroky. Klient je pak sociálním pracovníkem seznámen s procesem vymáhání pohledávek a jeho následky.

Hůlová rozlišuje zadlužení klientů, kteří vyhledávají služby dluhového poradenství, do celkem šesti fází. První fázi charakterizuje jako stav, kdy klient doposud všechny své závazky řádně hradí, ale jejich splácení je reálně ohroženo. Druhá fáze nastává tehdy, kdy klient je s prodlením ve splácení jedné splátky a hledá pomoc. Třetí fáze nastupuje tehdy, kdy klient již obdržel jednu či více upomínek o neuhrazení splátky, čtvrtá je popsána jako období, kdy ve věci klientova dluhu již probíhá soudní či rozhodčí řízení. V případě, že klientovi hrozí zásah soudního exekutora, případně již k němu došlo, píše Hůlová o páté fázi a šestou pak charakterizuje jako fázi hlubokého předlužení, kdy klient má velké dluhy u více věřitelů a obvykle není v jeho možnostech a schopnostech celý dluh řádně splatit.¹³¹

6.3. Teoretická východiska sociální práce s předluženým klientem

Profesionální výkon sociálního pracovníka lze chápat jako využití vědomostí a aplikaci teorií při dosahování požadovaných změn. Navrátil upozorňuje, že bez důkladného porozumění problému a bez znalosti metodických postupů může sociální pracovník, byť v dobré víře, ohrozit samotné klienty. Apeluje tak na znalost teoretického rámce pomoci v sociální práci.¹³² Dále budou představeny některé teorie a přístupy, ze kterých sociální práce zaměřená na dluhové poradenství vychází. Streu uvádí, že tak, jak jsou odlišní jednotliví klienti sociální práce, jsou nejednotné i teorie a přístupy, které jsou při sociální práci uplatňovány. V oblasti dluhů a finančního poradenství je pak vhodné jednotlivé teorie a přístupy vzájemně kombinovat.¹³³

V poradenské sociální práci se značně využívají humanistické a existenciální teorie, zejména přístup orientovaný na člověka, což je nedirektivní přístup, který předpokládá, že klient má sám v sobě zdroje potřebné pro řešení jeho situace. Pro tento přístup je příznačná opravdovost sociálního pracovníka, jeho empatie, schopnost naslouchat. V průběhu poradenského procesu vzniká mezi pracovníkem a klientem vztah, který na klienta působí jako katalyzátor změny. Prostřednictvím psychologických prostředků tak sociální pracovník napomáhá rozvíjet klientův potenciál.¹³⁴ Tento přístup se jeví za vhodný v případě klientů, kteří jsou v moci lichvářů, neboť v důvěrném poradenském vztahu klient může nalézt sílu ke změně své situace.

Dále lze využít techniky kognitivně behaviorální teorie. Ta vychází z toho, že každé chování je výsledkem procesu učení. Poradenský vztah je tak edukativní a oproti předchozímu přístupu je zřejmá jistá nadřazenost sociálního pracovníka, který vystupuje v roli učitele.¹³⁵ Cílem behaviorální sociální práce je pak podpora žádoucího chování a snižování takového chování, které klientovi brání v jeho sociálním fungování.¹³⁶ Jednou z technik je i vytvoření nových dovedností, kterou může být správné hospodaření s penězi.

¹³¹ Srov. Hůlová, K. *Dluhové poradenství*, s. 454.

¹³² Srov. Navrátil, P. *Teorie a metody sociální práce*, s. 25.

¹³³ Srov. Streu, B. *The Importance of Financial Social Work* [online], s. 3.

¹³⁴ Srov. Mátel, A. *Teorie sociální práce I*, s. 128–129.

¹³⁵ Srov. Tamtéž, s. 129.

¹³⁶ Srov. Navrátil, P. *Teorie a metody sociální práce*, s. 101.

Využit lze i poznatky z teorie systémů, konkrétně sociálně-ekologický přístup. Pozornost sociálního pracovníka je v tomto případě upřena do třech dimenzí – člověk, prostředí a jejich vzájemný vztah. Intervence sociální práce se tak projevují na třech úrovních.¹³⁷ Na mikroúrovni se jedná o práci s konkrétním klientem či v kontextu rodin, klient je podporován v získávání kompetencí pro zajištění svých životních potřeb. Na mezzóúrovni je práce vedena zejména s formálními skupinami a organizacemi. Sociální pracovník může například zjistit, zda obec, ve které klient žije, umožní k úhradě dluhu splátkový kalendář, případně může ve spolupráci s pracovníky Úřadu práce ČR zjistit možnosti nároku na nepojistné dávky za účelem zvýšení příjmů. Na makroúrovni se pak jedná o práci s celou komunitou. Sociální pracovník může například poskytovat pomoc a podporu komunitě, která je obětí lichevního jednání, ke změně fungování tohoto systému.

Ráda bych zmínila i přístup orientovaný na úkoly. Jedná se o krátkodobou psychosociální intervenci, která je zaměřena na stanovování si krátkodobých, měřitelných a dosažitelných cílů. Klient je vnímán jako autonomní individualita, která je kompetentní k řešení svých problémů a zodpovědná za důsledky svého jednání. Základním východiskem je aktivní zapojení klienta, podpora jeho rozvoje, partnerství.¹³⁸ Úkolově orientovaný přístup má široké uplatnění zejména tehdy, jestliže klient sám je iniciátorem změny. V případě dluhového poradenství lze předpokládat motivaci klienta ke změně, a tedy i jeho velmi dobrou spolupráci, zejména v případě, že dílčí cíle jsou správně stanoveny s ohledem na konkrétní situaci, ve které se klient nachází. Jednotlivými cíli tak může být kontaktování věřitelů za účelem zjištění výše finančních závazků klienta nebo dohledání veškeré dokumentace související s dluhy nebo probíhajícími exekucemi.

Zcela jistě by se daly vyjmenovat i jiné teorie, které by bylo možné při sociální práci s předluženým klientem využít. Sociální pracovníci by měli umět jednotlivé aplikovat teorie a metody do různých situací s ohledem na konkrétní klienty, přičemž mohou využít jednu teorii a metodu nebo využít eklektický přístup, kterým se rozumí cílevědomé využití více teorií a jejich vzájemná kombinace podle konkrétních potřeb klienta. Samotná volba teorií a metod se pak odvíjí od mnoha proměnných: od samotných klientů sociální práce, od prostředí, kde intervence probíhá, od situace, ve které se klient nachází, od sociálního pracovníka a jeho znalostí a zkušeností i od preferencí samotné organizace, ve které sociální pracovník pracuje.¹³⁹

6.4. Metody dluhového poradenství v ČR

Základem úspěchu dluhového poradenství je detailní analýza situace klienta. Prvním nabízeným řešením problematické finanční situace je zcela přirozeně zvýšení příjmů a snížení výdajů zadlužené domácnosti. Sociální pracovník tak společně s klientem vytvoří rodinný rozpočet, kdy identifikuje všechny příjmy a výdaje. V případě zjištění, že klient své finanční prostředky využívá neúspěšně nebo chaoticky, tak jsou s klientem prodiskutovány jeho zvyklosti ve finančním hospodaření a sociální pracovník se pokouší v rozpočtu najít rezervy pro splácení závazků. Úspěšnost je však přímo závislá na klientově motivaci a disciplíně.¹⁴⁰ Následně společně s klientem zhodnotí, zda je možné nějakým způsobem navýšit stávající příjmy, jako je například návrh na zvýšení výživného v případě osamělého rodiče, čerpání některých sociálních dávek nebo možnost zvýšit si příjem prací. Po zhodnocení příjmů se pozornost obrací na výdaje, které jsou

¹³⁷ Srov. Janebová, R. *Teorie a metody sociální práce – reflexivní přístup*, s. 111.

¹³⁸ Srov. Navrátil, P. *Teorie a metody sociální práce*, s. 107–111.

¹³⁹ Srov. Mátel, A. a kol. *Teória a metódy sociálnej práce II*, s. 10.

¹⁴⁰ Srov. *Praktická řešení v situaci zadlužení, služby oddlužení v nestátním neziskovém sektoru* [online].

seřazeny dle důležitosti. Na prvních příčkách tak jsou výdaje související s bydlením, se stravou, s dojížděním do zaměstnání či do školy. Následuje zhodnocení finančních závazků dlužníka, kdy tyto jsou opět seřazeny dle priority. Závazky je nutné seřadit z pohledu rizik, která dlužníkovi hrozí v případě, že je nebude plnit, jako je například trestní oznámení v případě neplacení výživného, ztráta bydlení nebo vysoké sankce. Takové seřazení závazků dlužníku zaručuje, že bude své závazky splácet dle jejich důležitosti.¹⁴¹ Jestliže má klient nějaký majetek, který by mohl být zpeněžen, může mu být sociálním pracovníkem doporučeno jej prodat a umořit tak část svých závazků. Jak však Načeradský uvádí, klienti na svém majetku obvykle velmi lpí a může tak být těžké je přesvědčit o tom, že prodej majetku může být i pro klienta samotného výhodnější než nechat dluh narůst do takové fáze, kdy mu může být majetek exekučně zabaven a prodán za menší finanční obnos.¹⁴²

Možností, jak řešit dočasnou ztrátu příjmu a neschopnost splácet, může být požádání věřitele o odklad splátek.¹⁴³ Jak však podotýká Hůlová, motivace věřitelů komunikovat s dlužníky klesá přímo úměrně fázi, ve které se dlužník nachází.¹⁴⁴ Dané řešení sice neodstraní dluh jako takový, ale umožní dlužníkovi získat čas, aby si zajistil pravidelné příjmy a nebyl nucen se nořit do dluhové pasti prostřednictvím dalších a dalších půjček.

Jedna z možností řešení situace dlužníka může být dohoda s věřitelem o splátkovém kalendáři, kdy je dohodnuta nižší splátka, než byla původně sjednána ve smlouvě. Dohoda s věřitelem však není ukotvena v zákoně a smlouva má vyšší právní hodnotu, věřitel tak přesto může zahájit kroky vedoucí k vymáhání dlužné částky. Nicméně v případě korektních věřitelů se tento postup v případě, kdy dlužník plní svou část dohody, ukazuje jako smysluplný.¹⁴⁵

Poněkud sporným řešením zadlužení klienta je úhrada stávajícího dluhu novou půjčkou. Takové řešení přímo vybízí k asociaci s již dříve popisovanou dluhovou spirálou, nicméně jako vhodný způsob řešení dluhu jej lze nazvat v případě, kdy rizika plynoucí ze stávajícího závazku jsou pro dlužníka příliš velká. Jedná se tak zejména o situace, kdy klient dlužní peníze lichváří a nesplácením dluhu tak může být ohrožen na zdraví, případně vykořisťován k levné práci či nezákonným aktivitám.

Další možností řešení předlužení klienta může být konsolidace stávajících závazků do jednoho neboli sloučení půjček. V případě více půjček se dlužník vystavuje riziku, že s ohledem na odlišné výše a splatnost jednotlivých splátek může dojít k velkému nárůstu úroků z prodlení, neboť tyto jsou počítány z každé půjčky zvlášť. Výše dluhu tím může výrazně vzrůstat a celá finanční situace tak může být nepřehledná. Konsolidací se půjčky dlužníka sloučí do jedné, resp. dlužník splatí své závazky a vznikne mu nový dluh u banky. Splácení tohoto nového závazku je méně finančně náročné a dlužník má lepší přehled o tom, kdy má hradit jednotlivé splátky. Podmínkou pro možnou konsolidaci je však skutečnost, že klient není doposud se splácením půjček v prodlení a má pravidelný měsíční příjem, ze kterého je schopný hradit určenou měsíční splátku.¹⁴⁶ Konsolidace je tak vhodným řešením pouze pro ty klienty, kteří jsou doposud pouze ohroženi neschopností splácet své závazky.

Jednou z posledních možností je pak insolvence. Sociální pracovník posoudí, zda je pro klienta institut oddlužení vhodný, tedy zda splňuje zákonné podmínky pro jeho

¹⁴¹ Srov. Hrdinková, T., Mati, P. *Metodika dluhového poradenství*, s. 27, 35.

¹⁴² Srov. *Praktická řešení v situaci zadlužení, služby oddlužení v nestátním neziskovém sektoru* [online].

¹⁴³ Srov. Tamtéž.

¹⁴⁴ Srov. Hůlová, K. *Dluhové poradenství*, s. 454.

¹⁴⁵ Srov. Hrdinková, T., Mati, P. *Metodika dluhového poradenství*, s. 28.

¹⁴⁶ Srov. Tamtéž, s. 28–29.

povolení. Následně poskytuje klientovi pomoc se sepsáním insolvenčního návrhu a jeho podáním na místně příslušný krajský soud.

V případě probíhajících exekučních řízení pak mohou sociální pracovníci pomoci klientům s přizpůsobením se podmínkám soudního výkonu rozhodnutí či exekučního řízení. V případě, že u klienta není reálné jiné řešení, pomáhá sociální pracovník klientovi adaptovat se na stávající situaci tak, aby on i jeho rodina byli schopni zajistit své potřeby i za podmínek probíhající exekuce.¹⁴⁷ Další možností je podání návrhu na odklad nebo zastavení exekuce, jestliže k tomu jsou dány zákonné důvody.

6.5. Etické aspekty dluhového poradenství

Každý sociální pracovník přemýšlí nad etickými důsledky svých profesních rozhodnutí. Rámcovou etickou a profesní podporu pro rozhodování pak poskytuje Etický kodex sociálních pracovníků, který definuje klíčová témata sociální práce, což jsou lidská práva a spravedlnost. Hodnoty sociální práce jsou pak vyjádřeny zodpovědným rozhodováním a konáním sociálního pracovníka. Prakticky každé rozhodování je pak malým či velkým dilematem, kdy sociální pracovník zhodnocuje situaci a hledá nejlepší možné řešení. Nejinak je tomu i u sociálních pracovníků zabývajících se dluhovým poradenstvím. Jak je uváděno výše, obvykle není předlužení jediným problémem, se kterým se přichází klient potýká, ale je obalen mnoha dalšími menšími či většími problémy.

Musil definuje sedm typů každodenních dilemat, se kterými se sociální pracovníci při své praxi setkávají. Jsou to situace, kdy sociální pracovníci volí mezi komplexními nebo zjednodušenými cíli, mezi množstvím klientů a kvalitou poskytované služby, zda zachovat vůči klientům neutralitu nebo upřednostnit favorismus, zda pomoc poskytovat ve formě materiální či nemateriální, kdy zasáhnout a kdy nezasáhnout, zda zvolit při práci s klientem procedurální přístup, nebo naopak situační, a nakonec zda poskytovat své služby jednostranně nebo v symetrickém vztahu s klientem.¹⁴⁸ Jedná se o zcela praktické a každodenní otázky, které si sociální pracovníci při výkonu své práce pokládají. Budu věnovat čas tomuhle klientovi, když ten, co už čeká venku, se oproti němu opravdu snaží si pomoci sám? Víím, že daný klient pracuje „na černo“ i při probíhající insolvenční, jak se zachovat?

Z mého pohledu je významným etickým hlediskem skutečnost, že klienti dluhového poradenství se valnou většinou dostali do své nepříznivé sociální situace vlastním přičiněním. Klientovi je poskytována pomoc s řešením jeho dluhové situace, což ale nijak nesnižuje oprávněný nárok věřitele na vrácení dlužné částky. Odhlédneme-li od nemravných aktivit, které některé společnosti vykonávají za účelem co nejvíce vydělat na těch nejchudších, tak zde stále zůstává skutečnost, že věřitel má právo na vrácení svých prostředků, stejně jako se dlužník zavázal k tomu, že tyto finanční prostředky věřiteli uhradí. Současně většina klientů dluhového poradenství nechá zajít své závazky do fáze, kdy již probíhá výkon exekuce. Jak je však již uvedeno výše, dluh se v exekutorem vymáhanou pohledávku nepřemění ze dne na den, jedná se o poměrně dlouhý proces, během kterého je dlužník několikrát informován o splatnosti dlužné částky, a má tak možnost začít své problémy řešit včas.

Nicméně i přesto je dluhové poradenství procesem, kde mohou vyhrát všichni zúčastnění. Cílem dluhového poradenství je klient, který je schopný hradit své závazky, čímž bude v důsledku uspokojeno, alespoň částečně, věřitelovo právo na úhradu dluhu. Byť je předlužení i jistou formou společenského selhání, zcela jistě nelze spravedlivě

¹⁴⁷ Srov. *Praktická řešení v situaci zadlužení, služby oddlužení v nestátním neziskovém sektoru* [online].

¹⁴⁸ Srov. Musil, L. *Ráda bych vám pomohla, ale...*, s. 45.

požadovat, aby dlužník za své chyby pykal až do své smrti, ale mělo by mu být umožněno se z dluhové pasti vyvléci a žít plnohodnotný život. Z předlužení totiž netěží nikdo, ani dlužník, ani věřitel, ani společnost. Je tak v zájmu celé společnosti pomoci předluženým osobám a umožnit jim, aby se mohli svých závazků zbavit.

Dalším etickým problémem je insolvenční rejstřík. Zatímco v jiných právních rovinách je fyzická osoba a její osobní nebo citlivé údaje chráněny Obecným nařízením o ochraně osobních údajů (GDPR), dlužníku jako by bylo právo na ochranu jeho údajů upřeno. Jestliže chce žít plnohodnotný život bez dluhů, pak je nucen do stavu naprosté veřejnosti jeho osobních údajů vstoupit dobrovolně a souhlasit tak s omezením svých práv na ochranu soukromí. Zásadní je však skutečnost, že tyto údaje nejsou veřejně dostupné jen v průběhu řízení do schválení oddlužení, kdy lze veřejnost veškerých údajů pochopit z důvodu ochrany věřitelů, ale i v průběhu celého procesu oddlužení i po něm, neboť ve veřejně dostupném insolvenčním rejstříku jsou tyto údaje až po dobu 5 let od pravomocně skončeného insolvenčního řízení.¹⁴⁹

Lichevní jednání lze beze sporu označit za neetické, nemravné, nespravedlivé a v mnoha ohledech i nezákonné. Takového jednání se lichváři dopouštějí na svých příbuzných, sousedech, na své komunitě, což je činí o to více nemravným. Problematická je však skutečnost, že daná komunita a její soudržnost obvykle nedopustí, aby byl místní lichvář předán spravedlnosti. Zákonná regulace lichvy se v těchto případech májí účinkem, neboť kde není žalobce, není ani soudce.

¹⁴⁹ Srov. § 425 zákona č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon)

Závěr

Diplomová práce se zabývá tématem lichvy z pohledu etiky a sociální práce. Hlavním cílem bylo poskytnout komplexní náhled na fenomén lichvy v naší společnosti a nastínit možná řešení z pohledu sociální práce.

Lichva, latinsky usura, byla původně označením pro jakýkoliv úrok z půjčky. V průběhu dějin se však význam tohoto slova měnil, až získal nádech něčeho nemorálního a principiálně špatného. Zatímco starověké civilizace úročení připouštěly, v průběhu středověku bylo prakticky zcela zapovězeno. Velkou úlohu v tom sehrála středověká církevní doktrína, která úroky zakazovala. Církev své pojetí lichvy stavěla zejména na biblickém odmítání úroků, lásce k bližnímu i argumentech antických filosofů. V souhrnu důvody pro odmítání jakéhokoliv úroku stavěly na třech argumentech. Prvním z nich byl ten, že úrok je platba za čas od poskytnutí půjčky po její splácení, přičemž čas nikdo nevládní, pouze Bohu, a jeho prodej je tak zcela nepřijatelný. Druhým argumentem bylo, že úročením dochází ke dvojí platbě, kdy cena za zboží, resp. půjčku, je navýšena o cenu úroku, a dvojí platba je již z principu nepřijatelná. Třetí argument byl postaven na Aristotelových argumentech, tedy že peníze jsou ze své podstaty sterilní a nemnoží se a rozmnožování peněz prostřednictvím úroku je tak proti přírodě. Lichva tak byla vnímána jako krádež a hřích proti spravedlnosti i přirozenosti. S rozvojem obchodních vztahů se však náhled na úroky proměňoval a postupně bylo od striktního odmítání úroků upouštěno. Vliv zde sehrály i římskoprávní školy, které s odkazem na římské antické právo připouštěli možnost úroků ve specifických případech a postupně tak ovlivňovaly i křesťanské pojetí úroků. S nástupem novověku, který je charakterizován zámořskými objevy a velkým rozmachem obchodních vztahů, dochází k další přeměně vnímání lichvy. Ve spojitosti s úroky vyvstává pojem spravedlivá cena. Vlivem nastupující renesance a humanismu docházelo k postupnému oslabení církevní usurární doktríny, vymezení spravedlivé ceny tak převzalo světské právo stanovením maximální výše úroku. Práce přináší myšlenky některých filosofů, kteří se tématem lichvy ve svých dílech zabývali, a představuje některé z prvních světských nařízení a zákonů, které vymezovaly přípustnou výši úroku. Lichvou tak začalo být označováno braní nepřiměřeně vysokých úroků nad zákonem stanovenou míru. Postupně mizí přímá souvislost lichvy se smlouvou o půjčce a lichva již přestávala být pojmem pouze ekonomickým, bylo na ni nahlíženo i ze společenského hlediska. Velkou změnu v pojetí lichvy pak znamenal rakouský obecný zákoník občanský, který lichovní jednání specifikoval prostřednictvím demonstrativního výčtu, který by se v souhrnu dal charakterizovat jako vědomé zneužití ekonomicky nebo sociálně slabší strany při uzavírání smluv.

Současná česká právní úprava vymezuje lichvu obdobně jako zmíněný rakouský obecný zákoník občanský, tedy jako jednání, kdy lichvář získává plnění, které je v hrubém nepoměru s tím, co musel plnit on, a současně ke svému prospěchu využije nezkušenost či tíseň druhé strany. Jednoznačná souvislost lichvy s úroky tak mizí. Práce představuje některé současné podoby lichvy, jsou zmíněny i některé osobní zkušenosti z praxe, současně je věnován prostor i některým změnám v době pandemie Covid-19. Jako závažný sociální problém vnímám to, že lichva obvykle nemívá pouze jednu z vyjmenovaných podob, ale jedná se o složitý spletenec vzájemných vztahů, které zahrnují vztahy rodinné, komunitní, pracovní i sociální. Pro jedince a jeho rodinu tak může být téměř nemožné se z těchto vztahů vyvázat a začít znovu.

V další části se práce zabývá předlužením jako důsledku nadměrného zadlužení. Je zde popsán postupný vývoj dluhu od vzniku závazku až po jeho exekuční vymáhání. Předlužení je pak stavem, kdy dlužník není schopen dlouhodobě hradit výdaje na své potřeby v důsledku zadlužení. Předlužení tak s sebou přináší nejen ekonomické, ale

i zdravotní a sociální dopady. Dále tak jsou identifikovány příčiny i důsledky předlužení, jako jsou chudoba, nezaměstnanost, sociální vyloučení, problémy s bydlením, výskyt sociálně patologických jevů. Většina těchto jevů je nejen následkem, ale i příčinou předlužení, a zároveň jsou tyto jevy obvykle vzájemně provázané. Před sociálním pracovníkem tak může stát výzva v podobě mnohoproblémového klienta, jehož potřeby obvykle přesahují možnosti jedné sociální služby. Následně jsou práci nastíněna možná řešení situace předlužených osob nebo osob zasažených lichvou, a to z pohledu rovin, ze kterých jsou realizovány následné intervence. Na makroúrovni hovoříme o aktivitách státu, v diplomové práci pak jsou uvedeny zákonné instituty, na jejichž základě lze ozdravit finance jednotlivců, a to institut oddlužení fyzických osob a kampaň Milostivé léto, která byla v platnosti od 28.10.2021 do 28.01.2022. Na mezoúrovni o se jedná o intervence ze strany obcí, to zejména ve vztahu k bytové politice obce a komunitnímu plánování. Na mikroúrovni pak hovoříme o dluhovém poradenství.

Dluhovému poradenství je pak věnována celá kapitola, kdy informace zde uvedené jsou značně čerpány z metodik pro dluhové poradce. V úvodu kapitoly je odborné sociální poradenství zasazeno do platného právního rámce a jsou konkretizována specifika sociální práce týkající se problematiky dluhů, včetně nároků na sociální pracovníky, kteří se dluhovému poradenství věnují. Jsou popsána základní teoretická východiska sociální práce a přístupy, které lze při práci s předluženým klientem využít. S ohledem na rozmanitost klientů i problémů, které předlužení přináší, by sociální pracovníci měli být schopni tvořivě aplikovat jednotlivé teorie a metody do různých situací a vzájemně je kombinovat. Poté kapitola pojednává o metodách sociálního poradenství a nastiňuje možná řešení v závislosti na míře zadlužení nebo předlužení klienta. Závěrem jsou pak uvedeny některé etické aspekty dluhového poradenství tak, jak jsou mnou osobně vnímány.

Před zpracováním této diplomové práce jsem byla přesvědčena o tom, že zákonná regulace lichvy by měla obsahovat i taxativně stanovou výši úroků, resp. RPSN, jelikož klienti sociální práce nemusí mít dostatečné kompetence k tomu, aby si spočítali cenu půjčky včetně všech příslušenství. Po studiu mnoha knih, článků, průzkumů a metodik již zastávám názor, že lichva bude součástí některých skupin obyvatel i v případě, že bychom zakázali jakékoliv úroky po vzoru středověkých kanonických zákonů. Zákonné regulace mají smysl pouze tehdy, jestliže je možné se jich domáhat. Pokud je ale lichvář součástí komunity a má v moci své dlužníky nejen z pohledu financí, ale i v rovině bydlení nebo zaměstnání, a současně proti němu jeho dlužníci odmítají svědčit, pak jsou zákony krátké. Můžeme takové jednání odsoudit jako nemorální a nemravné, ale z hlediska práva máme svázané ruce. Jako nejvhodnější řešení se mi pak jeví vzdělávání, a to nikoliv pouze vzdělávání ve finanční gramotnosti. Se vzděláním roste schopnost kritického úsudku a kriticky smýšlející a vzdělaný klient má proti lichváři navrch. Považuji tak za velmi důležitou terénní sociální práci v sociálně vyloučených lokalitách, které jsou k výskytu takových lichvářů náchylnější, a sociální práci s rodinami a dětmi za účelem jejich aktivizace, podpory vzdělání dětí i dospělých a poskytování informací. Klienti sociální práce musí být informacemi vyzbrojeni, aby měli šanci vyhnout se lichvářské pasti, případně z ní včas utéci. Současně by tito lidé měli mít možnost legálně si půjčit i přesto, že riziko nesplacení jejich půjček je značné. Pakliže to má znamenat vysokou úrokovou sazbu pro takové typy úvěrů, tak se jedná pouze o přirozený důsledek takového rizika pro danou společnost. I vysoký úrok nebankovní společnosti je zpravidla nižší než úrok u místního lichváře, který tím navíc získává moc nad dlužníkovým životem.

Seznam použitých zdrojů

Bibliografické zdroje:

ALVES A. A., MOREIRA J. M. *The Salamanca School: Major Conservative and Libertarian Thinkers*. New York: Continuum, 2010. 168 s. ISBN: 978-0-8264-2982-7.

BACON, F. *Eseje, čili rady občanské a mravní*. Praha: Odeon, 1985. 212 s. ISBN neuvedeno.

BESEDOVÁ, M. *Metodika: Vytváření sítě dluhového poradenství*. Praha: Úřad vlády ČR – Odbor pro sociální začleňování (agentura), 2014. 83 s. ISBN: 978-80-7440-091-9.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad. 3. přeprac. vyd. Praha: Česká katolická charita, 1987. ISBN neuvedeno.

BLAŽEK, P. *Tři listy Tomáše Akvinského*. Praha: Krystal OP, 2010. 112 s. ISBN: 978-80-87183-32-8.

DE AZPILCUETA NAVARRO, M. Comentario resolutio de usuras. In: *The School of Salamanca: readings in spanish monetary theory 1544–1605*. s. 89–95. Oxford: Clarendon press, 1952.

EMROVÁ, N. Možnosti a rizika dluhového poradenství. In: *Sociální začleňování v kontextu sociální práce: Sborník textů z XVI. ročníku mezinárodní vědecké konference Hradecké dny sociální práce: 12. – 13.09.2019, Hradec Králové*. s. 138–145. Hradec Králové: Ústav sociální práce, Filozofická fakulta, 2019. ISBN 978-80-7435-767-1.

AVSP.

GRAEBER, D. *Dluh: Prvních 5000 let*. Brno: BizBooks, 2012. 416 s. ISBN: 978-80-265-0044-5.

HALAMA, J. *Sociální učení Českých bratří 1464–1618*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. 302 s. ISBN: 80-7325-010-1.

HRDINKOVÁ, T., MATI, P. *Metodika dluhového poradenství*. Bílina: Člověk v tísní, 2013. ISBN: 978-80-87456-40-8

PETROV, J. Obecná část (§ 1721–2054) In: HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník V: Závazkové právo. Obecná část*. Praha: C.H. Beck, 2014. s. 334–341. ISBN: 978-80-7400-535-0.

HŮLOVÁ, K. Dluhové poradenství. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. s. 452–455. ISBN 978-80-262-0366-7.

HŮLOVÁ, K. Předlužení. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. s. 336–338. ISBN 978-80-262-0366-7.

JANEBOVÁ, R. *Teorie a metody sociální práce – reflexivní přístup*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-374-1.

KOPŘIVOVÁ, J. Člověk v tísní realizuje terénní sociální práci jako účinnou variantu dluhového poradenství. In: *Sociální práce/Sociálna práca: Sociální práce se zadluženými*. s. 10–13. 2/2009. Brno: ASVSP, 2009. ISSN: 1213-6204.

KOUDELKA, L. *Lichva: trestný čin a společenský jev*. Praha: Wolters Kluwer, 2014. 276 s. ISBN: 978-80-7478-435-4.

- KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 3., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2005. ISBN 80-7357-050-5.
- LE GOFF, J. *Peníze a život: Ekonomika a zbožnost ve středověku*. Praha: Argo, 2005. 85 s. ISBN: 80-7203-657-2.
- MÁTEL, A. *Teorie sociální práce I: Sociální práce jako profese, akademická disciplína a vědní obor*. Praha: Grada, 2019. 208 s. ISBN: 978-80-271-2220-2.
- MÁTEL, A., HARDY, M., BACHYNCOVÁ GIERTLIOVÁ, D. *Teória a metódy sociálnej práce II*. Bratislava: Spoločnosť pre rozvoj sociálnej práce, 2015. 344 s. ISBN 978-80-971445-7-9.
- MATOUŠEK, O. Mnohoproblémový klient. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. s. 408–409. ISBN 978-80-262-0366-7.
- MUSIL, L. *Ráda bych vám pomohla, ale...* Brno: Marek Zeman, 2004. 243 s. ISBN 80-903070-1-9.
- NAVRÁTIL, P. 2001. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, 2001. 168 s. ISBN 80-903070-0-0.
- NOVESKÝ, I. a kol. *Slabikář finanční gramotnosti*. Praha: Cofet, 2009. ISBN: 80-254-4207-4.
- NOVOSAD, L. *Základy speciálního poradenství: Struktura a formy poradenské pomoci lidem se zdravotním nebo sociálním znevýhodněním*. 2. vyd. Praha: Portál, 2006. 159 s. ISBN: 80-7367-174-3.
- Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných znalostí*. 28 sv. Praha: J Otto, 1888–1909. ISBN neuvedeno.
- PAULÍK, K. *Psychologie lidské odolnosti*. Praha: Grada, 2010. 240 s. ISBN: 978-80-247-2959-6.
- PLATÓN. *Ústava. Knihovna antické tradice sv. 18, Kniha osmá – Druhy ústav a povah – Oligarchie*. 3. opr. vyd. Přeložil Novotný, František. Praha: Oikoymenh, 2001. ISBN 80-7298-024-6.
- SANDEL, M. *Spravedlnost: Co je správné dělat*. Praha: Karolinum, 2015. 303 s. ISBN: 978-80-246-3065-6.
- SEDLÁČEK, T., GRAEBER, D. *(R)evoluční ekonomie o systému a lidech: Rozhovor s Romanem Chlupatým*. Praha: 65. pole, 2013. 135 s. ISBN: 978-8087506-28-8.
- SIRIUS, MEDIAN. *Prognóza vývoje situace pro rodiny s dětmi a podpůrné služby: Závěrečná zpráva z dotazníkového šetření*. Praha: Sirius, 2020. ISBN 978-80-906468-4-1.
- URFUS, V. *Právo, úvěr a lichva v minulosti: uvolnění úvěrových vztahů na přechodu od feudalismu ke kapitalismu a právní věda recipovaného římského práva*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1975. Spisy právnické fakulty University J. E. Purkyně v Brně. 170 s. ISBN neuvedeno.
- VAŠEK, B. *Dějiny křesťanské charity*. Olomouc: Velehrad, nakladatelství dobré knihy v Olomouci, 1941. 190 s. ISBN neuvedeno.
- VŘEŠTÁL, A. *Lichva a úrok ve světle mravouky katolické*. Praha: 1898. 135 s. ISBN neuvedeno.

ZEMAN, R. *Lichva až na věky*. Praha: VIP Books, 2008. 175 s. ISBN: 978-80-87134-32-0.

Elektronické zdroje:

ACCENDO – Centrum pro vědu a výzkum. *Nové formy lichvy a zadlužení*. [online]. Moravská Ostrava, 26.04.2016. [cit. 05.12.2021]. Dostupné z: <http://accendo.cz/vyzkum-novych-forem-lichvy-a-zadluzeni/>.

AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ. *Zadluženost* [online]. 2021 [cit. 30.12.2021]. Dostupné z: <https://www.socialni-zaclenovani.cz/oblasti-podpory/zadluzenost/>.

BARTESOVÁ, G. Sociálně-politická analýza příčin zadluženosti občanů. In: *Fórum sociální práce*. s 61–70 [online]. 1/2017. Praha: Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, 2017. [cit. 30.12.2021] ISSN: 2336-6664. Dostupné z: <https://forumsocialniprace.ff.cuni.cz/magazin/2017-1/>.

Celkové zadlužení domácností (v mil. Kč) – ekonomika ČNB [online]. 22.12.2021. [cit. 22.12.2021]. Dostupné z: <https://www.kurzy.cz/cnb/ekonomika/celkove-zadluzeni-domacnosti-v-mil-kc/>.

COVID PORTÁL. *Exekuce a insolvence*. [online]. 13.04.2021. [cit. 08.02.2022]. Dostupné z: <https://covid.gov.cz/situace/socialni-situace/exekuce-insolvence>.

ČADA, K. a kol. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR* [online]. Květen 2015. [cit. 01.03.2022]. Dostupné z: https://www.esfcr.cz/mapa-svl-2015/www/analyza_socialne_vyloucenych_lokalit_gac.pdf.

ČÁPOVÁ, H. *Výživné jako skvělý byznys* [online]. 24.05.2021. [cit. 22.12.2021]. Dostupné z: <https://www.investigace.cz/vyzivne-jako-skvely-byznys/>.

ČLOVĚK V TÍSNI. *Dluhové poradenství* [online]. [cit. 22.12.2021]. Dostupné z: <https://www.clovekvtsni.cz/co-delame/socialni-prace-v-cr/dluhove-poradenstvi>.

ČNB. *Svět na konci pandemie: pyramida z dluhů* [online]. 25.06.2021. [cit. 02.03.2022]. Dostupné z: https://www.cnb.cz/cs/o_cnb/cnblog/Svet-na-konci-pandemie-pyramida-z-dluhu/?fbclid=IwAR17bu_wjNSEujAEie-GMK5Sp0oFAseEOATCGfrl1xgrY-_TAyp_MkF5aEQ.

DIESEL, J. Adam Smith on usury: An esoteric reading. In: *Journal of Economic Behavior and Organization*, vol. 184. s. 727–738. [online]. 04/2021 [cit. 25.11.2021]. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/journal/journal-of-economic-behavior-and-organization/vol/184/suppl/C>.

DYMÁKOVÁ, S. *Šmejdi: Publicistický dokumentární film o manipulativních obchodních praktikách různých firem v ČR*. [online]. 2013. [cit. 20.12.2021]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10536031201-smejdi/>.

ERÚ. *Pozor na energošmejdy, kteří teď spotřebitelům nabízejí „pomoc“*. Tisková zpráva [online]. 21.10.2021. [cit. 22.12.2021]. Dostupné z: https://www.eru.cz/documents/10540/7537589/20211021_TZ_smejdi_zneuzivaji_DPI.pdf/0facf075-33d3-476b-b8fd-911d5a993680.

EVROPSKÝ PARLAMENT – ZPRAVODAJSTVÍ. *Koronavirus: Pozor na podvody a nekalé praktiky na internetu* [online]. 26.11.2020. [cit. 22.12.2021]. Dostupné z:

<https://www.europarl.europa.eu/news/cs/headlines/priorities/koronavirus/20200402STO76414/koronavirus-pozor-na-podvody-a-nekale-praktiky-na-internetu>.

HARRIGAN, J. N. *How Financial Social Work Nurtures Financial Health* [online]. 04.10.2021 [cit. 27.02.2022]. Dostupné z: <https://financialsocialwork.com/essay/how-financial-social-work-nurtures-financial-health>.

HOVORKA, J. *Lichváře s baseballovou pálkou nový zákon nezničí, říká expert. Stovky neférových firem ale zmizí.* [online]. 15.12.2016. [cit. 05.12.2021]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/finance/lichvare-s-baseballovou-palkou-novy-zakon-neznici-rika-exper/r~6a2b87b6bc8711e6a070002590604f2e/>.

HOVORKA, J. *Pomoc už potřebují i lidé ze střední třídy, říká dluhová poradkyně* [online]. 27.04.2021. [cit. 02.03.2022]. Dostupné z: <https://www.penize.cz/exekuce/426029-pomoc-uz-potrebuji-i-lide-ze-stredni-tridy-rika-dluhova-poradkyne>.

HŮLE, D. *Půjčím Ti sto, vrátíš mi dvě stě* [online]. 13.04.2017. [cit. 02.03.2022]. Dostupné z: <https://www.clovekvtsni.cz/pujcim-ti-sto-vratis-mi-dve-ste-4057gp>.

JANOŠ, V. HROMKOVÁ, D. *Lichváři zdražili. Sociálně slabí se dál propadají, legálně jim už nikdo nepůjčí* [online]. 31.05.2021. [cit. 21.12.2021]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/koronavirus-lichva-exekuce-dluh.A210530_194222_domaci_mama.

JOUZA, L. *Srážky ze mzdy a exekuce v roce 2022* [online]. 17.01.2022 [cit. 03.03.2022]. Dostupné z: <https://advokatnidenik.cz/2022/01/17/judr-ladislav-jouza-srazky-ze-mzdy-a-exekuce-v-roce-2022/>.

KOVALČÍK, M. *Index odpovědného úvěrování poradí, kde si vzít půjčku a komu se raději vyhnout* [online]. 22.11.2021 [cit. 30.12.2021]. Dostupné z: <https://www.clovekvtsni.cz/index-odpovedneho-uverovani-listopad-2021-8241gp>.

LANG, P., MATOUŠEK, R. *Metodika pro posouzení míry a rozsahu sociálního vyloučení v území* [online]. 07/2020 [cit. 02.03.2022]. Dostupné z: <file:///D:/Downloads/Metodika-pro-posouzen%C3%AD-soc.-vylou%C4%8Den%C3%AD.pdf>.

Milostivé léto – šance, jak se zbavit exekucí [online]. 02.12.2021 [cit. 12.02.2022]. Dostupné z: <https://www.exekuceinfo.cz/novinky/milostive-letu>.

MAŠATOVÁ, K. *Dluhy a finanční problémy* [online]. 12.03.2021 [cit. 12.02.2022]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/dluhy-financni-problemy>.

MF ČR. *Spotřebitelské úvěry: Základní informace* [online]. 28.02.2019 [cit. 04.12.2021]. Dostupné z: <https://www.mfcr.cz/cs/soukromy-sektor/spotrebitelske-uvery/zakladni-informace>.

MF ČR. *Zadlužení a předlužení.* In: *Finanční gramotnost aneb Proč se finančně vzdělávat?* [online]. 18.03.2019. [cit. 30.12.2021]. Dostupné z: <https://financnigramotnost.mfcr.cz/cs/rodinne-finance/zadluzeni-a-predluzeni/>.

MPSV ČR. *Metodika řešení předluženosti nejchudších obyvatel* [online]. 2015. [cit. 08.02.2022]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Metodika_reseni_predluzenosti_nejchudsih_obyvatel.pdf/ead7cd34-787d-3ffe-b75f-c5eb1f087f00.

MPSV ČR. *Dluhové poradenství – co a jak v několika krocích* [online]. 2018. [cit. 08.02.2022]. Dostupné z: <http://www.socialnibydleni.mpsv.cz/cs/dokumenty/metodiky-cz>.

MPO ČR. „*Protišmejdský*“ zákon pomůže ochránit zákazníky před nepoctivými prodejci energií [online]. 22.10.2021. [cit. 22.12.2021]. Dostupné z: https://www.mpo.cz/cz/rozcestnik/pro-media/tiskove-zpravy/_protismejdsky_-zakon-pomuze-ochranit-zakazniky-pred-nepoctivymi-prodejci-energii--264156/.

MS ČR. *Jak ven z dluhové pasti? Oddlužení* [online]. 2018. [cit. 12.02.2022]. Dostupné z: <https://insolvence.justice.cz/>.

MOTÝL, I. *Aktivistka Kumar Vishwanathan: Někteří Romové kvůli nouzovému stavu i hladovějí* [online]. 10.05.2020. [cit. 21.12.2021]. Dostupné z: <https://cnn.iprima.cz/aktivista-kumar-vishwanathan-nekteri-romove-kvuli-nouzovemu-stavu-i-hladoveji-2764>.

NAIMAN, J. *Problémy s podomním prodejem a jeho regulace* [online]. 09.11.2021. [cit. 21.12.2021]. Dostupné z: <https://www.asociace-sos.cz/clanky/predvadeci-akce-a-podomni-prodej/>.

OŠTÁDALOVÁ, Š., HÁBL, R. *Exekuce domácností brzdí společnost i ekonomiku. Pomoci mohou radnice* [online]. 23.01.2020 [cit. 08.02.2022]. Dostupné z: <https://www.institut-predluzeni.cz/novinky/exekuce-domacnosti-brzdi-spolecnost-i-ekonomiku-pomoci-mohou-radnice-19/>.

PAPOUŠEK, M. *Rozhodčí řízení a otázka jeho věcného přezkumu* [online]. 22.03.2021 [cit. 12.02.2022]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/rozhodci-rizeni-a-otazka-jeho-vecneho-prezkumu-112726.html>.

Praktická řešení v situaci zadlužení, služby oddlužení v nestátním neziskovém sektoru [online]. 2021 [cit. 12.02.2022]. Dostupné z: https://www.socialni-zaclenovani.cz/dokument/seminar_zadluzenost_sluzby-oddluzeni_naceradsky_prezentace-pdf/.

SHERRADEN, M. et al. *International Child Development Accounts* [online]. St. Louis: Center for Social Development, 2016. 19 s. [cit. 12.02.2022]. Dostupné z: https://openscholarship.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1721&context=csd_research/.

SHERRADEN, M. S., HUANG, J. Financial Social Work. In: *Encyclopedia of Social Work* [online]. 28.08.2019 [cit. 12.02.2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199975839.013.923>.

SHOCKLEY, M. Some history of economic thought on usury: Aristotle, Aquinas, and Calvin. In: *Lucerna*, vol. 7, s. 31–38 [online]. 2012 [cit. 24.11.2021]. Dostupné z: https://honors.umkc.edu/wp-content/uploads/2015/06/HC_Lucerna-v7.pdf.

STREU, W. The Importance of Financial Social Work. In: *Louder Than Words*, vol. 1, no. 1. s. 1-11 [online]. San Marcos: Texas State University, 2021 [cit. 08.02.2022]. Dostupné z: <https://journals.tdl.org/txstswj/index.php/txstswj/issue/view/1>.

STROUKAL, D. Aristotelés – soukromé vlastnictví a peníze. In: ROTHBARD, M. N. *Ekonomické myšlení před Adamem Smithem* [online]. Mises.cz. [cit. 11.11.2021]. Dostupné z: <https://www.mises.cz/literatura/ekonomicke-mysleni-pred-adamem-smithem-1-7-aristoteles-soukrome-vlastnictvi-a-penize-269.kapitola>.

ŠTŮSEK, J. *Jaká je minimální splátka oddlužení od 01.07.2020* [online]. 2018. [cit. 12.02.2022]. Dostupné z: <https://www.insolvencniradce.cz/jaka-je-minimalni-splatka-oddluzeni-od-1-7-2020/>.

TOŽIČKA, T. *Biblické kořeny kampaně Milostivé léto* [online]. Ekumenická akademie. 05.09.2003 [cit. 12.02.2022]. Dostupné z: <https://ekumakad.cz/cz/temata/biblicke-koreny-kampane-milostive-letu>.

ZAORAL, R. Církev a peníze ve středověku. In: *Dialog Evropa XXI: Revue křesťanské tradice pro vědu a kulturu*, s. 144–150 [online]. 1-4/2019. Brno: Moravsko-slezská křesťanská akademie, 2019. [cit. 08.10.2021] ISSN: 1210-8332. Dostupné z: https://www.dialogevropa21.cz/storage/cisla/Dialog_Evropa_21_1_4_2019.pdf.

ZAVŘEL, M. *Podcast: Nejčastější dluhová past? Dnes energie i dítě jedoucí na černo, varuje Hůle* [online]. 17.12.2021. [cit. 12.02.2022]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/milostive-letu-vanoce-pujcka-uver-daniel-hule-clovek-v-tisni-exekuce-patrik-nacher-marek-vyborny-kon.A211217_095851_domaci_imzv.

Legislativa:

Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon, platný do 31.12.1961

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, platný do 31.12.2009

Zákon č. 60/1950 Sb., občanský zákoník, platný do 31.12.1991

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, platný do 31.12.2013

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 279/2003 Sb., o výkonu zajištění majetku a věcí v trestním řízení, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon), ve znění do 30.06.2017

Zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon), ve znění do 31.05.2019

Zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 286/2021 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád) a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony

Judikáty:

Nález Ústavního soudu České republiky Pl. ÚS 40/17 [online] 24.08.2021 [cit. 04.12.2021]. Dostupné z: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Tiskova_mluvci/Publikovane_nalezy/2021/Pl._US_40_17_na_web.pdf.

Seznam použitých zkratek

ČNB	Česká národní banka
ERÚ	Energetický regulační úřad
MF ČR	Ministerstvo financí České republiky
MPO ČR	Ministerstvo průmyslu a obchodu České republiky
MPSV ČR	Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky
MS ČR	Ministerstvo spravedlnosti České republiky

Bibliografický odkaz

HADRAVOVÁ, B. Lichva jako problém sociální práce. České Budějovice 2022. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce T. Machula.

Klíčová slova: lichva, dluh, předlužení, dluhové poradenství

Abstrakt

Práce se zabývá projevy lichvy v naší společnosti a nastiňuje možná řešení z pohledu sociální práce. Fenomén lichvy je zasazen do historicko-filosofického kontextu, ze kterého vyrůstá morální a zákonné odmítání lichevních praktik, a následně jsou definovány současné podoby lichvy. S lichvou je úzce spojeno předlužení jako její důsledek i příčina, práce tak přináší bližší pohled na problematiku dluhů a zadlužení. Jsou nastíněna možná řešení předlužení, práce klade důraz na dluhové poradenství, kdy jsou identifikovány přístupy, metody a postupy využívané sociálními pracovníky.

Abstract

Usury as the ethical question in the social work.

Key words: usury, debt, over-indebtedness, financial social work

The thesis deals with the manifestations of usury in our society and outlines possible solutions from the perspective of social work. The phenomenon of usury is set in the historical-philosophical context, from which the moral and legal rejection of usury practices grows, and subsequently the current forms of usury are defined. Over-indebtedness is connected with usury as its consequence and cause, so the thesis brings a closer look at the issue of debts and debt. Possible solutions to over-indebtedness are outlined, the work emphasizes debt counseling, which identifies the approaches, methods and procedures used by social workers.